

בוגושיה

סיפור ילדותה של שפרה קוצר בימי השואה

צורר מכתבים מאת ליאוקדיה ירומירסקה ליורם קוצר משעריהגולן

גיבורת הסיפור היא כיום תבירת שעריהגולן. בשנות השואה, מצאה אותה אישה פולניה, ממשוטטת עם ברחוב, אספה אותה אל ביתה, אימצה אותה לה לבת וגידלה אותה בסכנות ובחירוף-נפש כל שנות הסלחמה. את המכתבים הללו כתבה לבקשת חברה-לחיים, יורם, בן-המשק, וחם ניתנים כאן בהשמות מועטות ובתרגום הקרוב ככל האפשר לדרך כתיבתה של אישה פשוטה ואצילת נפש זו.

1.

ורוצלב, 18.1.66

יורם היקר,

אשתדל למלא אתר משאלתך ואספר את הסיפור על אודות ילדותי קטנה אשר שמה היה בוגושיה וכעת שפרה. בשבילי המיד תישאר בוגושיה, כי שם זה נחרת בליבי באהבה וסבל.

יתכן וסיפור זה לא יהיה צריך לפי כללים ספרותיים. אין לי כשרונות כאלה. אין לי גם דמיון בפרוטת.

קשה היה להיאזר לכתיבה זו מסיבות מוכנות. אבל דווקא היום, ביום השנה ה-21 לשיחרור, שוב השתלטו עלי הזכרונות. זה קורה 3 פעמים בשנה — ב-4 באוקטובר, ב-18 ביאנואר וב-16 במאי.

ובכן לענין. ראשית אני מוכרחה לכתוב משהו על עצמי וכיצד הגעתי לביאלולנקה. יתומה הייתי בגיל 6, כאשר מתה אמי. ילדות היתה לי אומללה. מלחמת העולם הראשונה, רעב ועוני, טרם מלאו לי 16 שנה, כאשר מת אבי. לאחר ההלווייה מנעה ממני האם החורגת אוכל והלכתי לעבוד בבית-חרושה לגרביים. כשרציתי לקנות נעליים, צריך היה שבוש שלם לחיות על לחם ומים. לפיכך, לרוב הייתי רעבה. כי מלבד נעליים היו גם צרכים אחרים והמשכורת היתה קטנה.

כאשר נישאתי לבולק, נשתנו התנאים לחלוטין. במשך 5 שנים היינו מסודרים בכל, וכלום לא חסר לנו. היה לנו בית-מלאכה לגלבניוציה והשחזה ברובע היהודי בוורשה ברחוב סטבקי. התקיימנו טוב. שנינו עבדנו.

בשנת 1938 חליתי במחלת הגרון הרופא הציע לי לעבור לגור מחוץ לעיר. עברנו על כן לביאלולנקה. אחר כך פרצה המלחמה. ב-1940 נאסר בולק והובא לאישינצ'ים כאשר פולין נשארה לבדי. קשה היה לחיות. נאחזתי בכל עבודה. הייתי כובסת. עובדת נקיון. מטפלת. משרתת ואפילו אומנת. לבסוף קיבלתי עבודה כמחסנים של הצבא הגרמני.

העבודה היתה טובה אבל התשלום — פרוטות, בעד זה הודות לתעודה עם „עורב“^{*} אפשר היה להימנע מחטיפות ומעצרים פתאומיים.

ב־1942 במאי חליתי בקדחת, כעבור שבוע כבר הייתי נוסעת לעבודה — חולה עדיין. באוקטובר שנה זו, ביום ראשון בערב, הייתי אצל שכנת, שם התכנסו כמה אנשים, דיברנו על כך כיצד תיסלו הנרמנים במשך שבוע שלם את הגיטו בלגיונוב, קיללנו את „השואבים“^{**} וריחמנו על האנשים, מה הם עוללו למסכנים אלה ולילדיהם.

כאשר התפזרנו ועמדנו לנעול את הדלת מהפרדודור, אמרה לי שכנתי, שהיא שומעת ילדים בוכים ואני עניתי — „מוזאי מרביצים אצל הפרוקופוביצים (שכנים) חילדים שם בוכים“[†], בשקט הלכתי לישון.

ביום שני, 4 באוקטובר 1942, בשעה שש פחות עשר דקות, יצאתי מחבית בכדי להספיק לרכבת של 6.04, טולי הלכת אישה מכורה, אמרנו אחת לשנייה „בוקר טוב“, והנה שמעתי בבי ילדים, שאלתי אותה, האם היא שומעת, כי זה היה בחוץ, הלכנו לכיוון הבכי, עד שהגיענו לקצה הרחוב, מצד שני היתה גדר ארוכה מסביב לאחוזת המגור, אנו מביטת סביב ורואות, כי במקרה מסוימת משהו רוחש, אנו מחישות צערינו והנה אנו רואות שתי ילדות, אחת בלונדינית יושבת והשנייה קטנטנות ושחרחרות שוכבת, שתיהן בוכות. הלחיים נפוחות מבכי, קולן צרור, לבושות לבוש קל, לקחנו אותן, אני — את הגדולה, היא — את הקטנה ועומדות היינו והושבות מה לעשות.

אני אמרת לה — „גברת קוקלינסקי, קחי את אותן אליך, כי אני מוכרחה לנסוע לעבודה, אחר כך יתור מוקדם ואז נחליט משהו“.

בעבודה חשבתי כל הזמן על אודות המקרה, השתחררתי ב־12, מכיוון שבאותו יום חילקו תפוזי־אדמה, לקחתי שק והלכתי להזמין תור ואחר כך, הלכתי לקוקלינסקה הזקנה, היא עמדה עם הילדה הגדולה לפני החנות, אנשים היו מקיפים אותה ומרחמים עליה, כאשר בינשתי אליה וקראתי: „בואי אלי בבונות“, הושיטה הילדה את ידה, היתה לה לחמניה בידה האחת, היא לא אכלה אותה, רק הסתכלה על הנשים וקראה: „אמא!“[‡] גסלתי אותה על הידיים וחשבתי מה לעשות, אני שואלת את האישה: איפה זו השנייה? היא סיפרה לי, כי לאחר שנפרדה ממני בבוקר, הלכה לקומיסריאט (תחנת המשטרה) וסיפרה שם את כל הסיפור וגם שאני אמרתי לה לקחת את הילדים הבית, היא טענה: „מה יכולתי לעשות, אני זקנה ומספרת מאי־נעימיות“.

מפקד התחנה שהכיר היטב את בולק אמר: „אם הבכ' ירומירסקה מצאה אותן, שתסיע אותן בעצמה למשרד הקהילה ושתתייצב בפני כרי לערוך דו־ח, כה רגוזי על האישה, על שהיא כה טיפשה ומערבת את המשטרה בעניינים כאלה כשאפשר היה לסדר זאת אחרת, אני אמרת לשכנה: „הגב' וקיר, הייתי לוקחת אחת, אבל אני לכדי ומוכרחה ללכת לעבודה, מי יישאר עם הילדה?“

היא אימרת: „אנחנו נעזור לך“, אני חושבת לי, יש כל כך הרבה אלמנות חמהות בזה־רות המגדלות את ילדיהן, אמצא לי גם אני עצה, אימצתי עוד יותר את הילדה אל לבי והלכנו הביתה, אחרינו נמשכה כמובן „תהלוכה“ שלמה, כל הדירה התמלאה והאנשים היו מסתכלים ב־מה אעשה, הילדה בוכה וקוראת „אמא“, — — —

* הכחנה לחותמת עם הנשר הנרמני.

** שואב — גרמני.

— — — הגב' סבינקה ביקרה את מעשי בחיך אירוני ואמרת: "לא היו לסבתא דאגות וקנתה לעצמה חזיריך" (פתגם פולני). — — —

— — — הייתי חוזרת הביתה מוקדם יותר, היו משחררים אותי בשל הקדחת. וכך עבר עלינו איך שהוא השבוע הראשון. רק ביום א' של השבוע יכולנו להיות כל היום יחד. פינקתי אותה ושיחקנו יפה מאוד. רכשתי את אימונה. גם עתה היתה קוראת "אמא". אבל כבר התמונה אלי. קראתי לה — "בוגוסילה". כי תאל עמד לימינה, ולאשרה לא היה גורלה כגורל אלפי ילדים אחרים. שאותם רצחו באופן האכזרי ביותר. אני הייתי רק איתה ובשבילה, וכאילו צמחו לי כנפיים. נעלמו האדישות והדכאון. לא היה לי דבר לחשוב עליו. פרט לבוגושיה שלי.

— — — תוך שבועיים היו לה כבר שמלות. מעיל ונעליים. קצת התקנתי לה מתבגרים שלי. קצת ביקשתי מחברותי בעבודה. היו לה לבנים וצרכים אחרים. במקום מגורים כשלונו. כל אחד מניר את כולם. עניין הילדים התפרסם בתוספת פירושים אשר רק חלק מהם הגיע לאזני.

כל ידיעה עוררה בי פחד. לא לעצמי. הפירושים על דבר מוצא הילדים עלולים היו להסתוות באופן טרגי, לולא ידעתי כיצד לחיות עם אנשים. למולי, אף אחד לא נשא בליבו סינה עלי דבר זה הציל אותנו.

עם הגב' קוסק. הפטרונות של אונייה הקטנה הלכנו לסולטים והוא הסכים לרשום אותן כתינוקות שזה עתה נולדו: האחת "בוגוסילה ידביגה ירומירסקה" השניה "אווה ברברה קוסק".

— — — כעבור חודש נעשתה בוגושיה שלי עגלגלת וורודה כמו בובונת. החלה להתהלך ביתר בטחון ולפטפט בצפור. כשהייתי חוזרת מתעבודה. היתה כה שמחה עד שעוד בחיותי לבושה במעילי. הייתי מוכרחה לחבקה ולנשקה. עד שנתנה לי להתפשט. אחרי כך אכלה ארוחת צהריים ובשעה חמש — למיטה. או יכולתי לעסוק בכביסה. ביהודי ובזכנת אוכל ליום המחרת.

התנהגותה של לדווייה ששמרה על הילדה לא מצאה חן בעיני. אך לא היה לי אף אחד. כי פחדו להמצא בבית שלנו. לאחר כמה שבועות ביום א' אחד. אומרת אלי לדווייה שהיא חולכת ממני ולמחרת נוסעת היא לווארשה. חשבתי שאתעלף. היה חורף. כפור. לו לפחות היתה נשארת עד האביב. אבל לא ביקשתי שתשאר.

בבוקר הלבשתי את בוגושיה בגדים חמים ולקחתיה אתי לעבודה. כך היה כל השבוע. בכיתי כל יום על הקטנה ועל עצמי. הייתי מוכרחה להעיר אותה כ־5 בבוקר. להלבישה ולשאמה חצי ק"מ לתחנת הרכבת ומשם למקום העבודה.

הלכתי לסבתא שתטפל בה. עד שאמצא משהו אחר. שם היו ילדים יותר מבוגרים מבוגושיה. והם הציקו לה ואף הרביצו לה. כעבור שבוע הכרתי את אירנה. היא הסתתרה מפחד של גירוש לגרמניה. ביקשתי שתשאר לפחות במשך החורף. היא נשארה למשך זמן ארוך — 3 שנים. — — —

— — — התחלתי לעסוק ברוכלות. לכך אין לי כשרון. סחרתי בגרביים. אבל זה לא השתלם. וכל שנה נעשה מה גרוע יותר. לא יכולתי לישון בלילות מרוב צער ולבוגושיה לא היה במשך שבוע שלם תפוח עץ. הייתי סקבלת מרק במקום העבודה שלי. והייתי רק על זה ובלבד שלבוגושיה יהיה הכל.

* רחמיאל.

בפעם הראשונה העזתי לגנוב. לקחתי מהמחסן מזון ביד ומכרתי בצד 60 זחובים. היינו רביעית המאה. תחילה עשיתי זאת מתוך התרגשות, אבל אחר כך התחלתי לסחוב מה שרק אפשר היה. אין זה מאופיי, אבל לא הרגשתי את עצמי חוטאת. שהרי כל זה נגזל מאתנו ע"י הגרמנים. אמנם פחדתי, כי בעד מעשה כזה היו שלחים למחנה ריכוז. — — — תג המולד הראשון. עץ אשוח. מתחתיו צעצועים. בוכה. קוביות. צעצוע כלב או חתול. אירקה קישטה את העץ. הדליקה את הנרות וקראה לנו. איוו שמחה היתה זו. בוגושיה גאלמה מרוב התרגשות והתפעלות. כאשר ראתה את הבוכה. בוכתה הראשונה. יחד עם אירקה בכינו מהתרגשות שיכולנו לגרום אושר כזה לילדה. — — — כך עבר החורף בשקט. ללא הפרעות. עברה שנת 1943. בוגושיה התפתחה יפה. התחילה להשמיץ מלים בודדות. היה הרבה צחוק כאשר שיבשה את המילים. כל יום הביא משהו חדש בהתפתחותה. היא היתה כה חכמה תקייה. אהבה סיגרים ויסקי. שמלות. היה לה מעילון יפה עם ברדס. אהבנו לקשטה.

לא היה זה טעמם של השכנים. גם להם היו ילדים והתחילו לחישות והערות עוקצניות. אינני רוצה לתאר אנשים אלה בצבעים שחורים. אבל אפשר היה לשנא אותם. על איוו רקע הציקו לנו — זאת אפשר לשער. הייתי מוכרחה להיות צבועה ולחיות עמם בשלום. למרות שברצון הייתי מעיפה אותם בבטיטה החוצה. — — —

פעם קרא לי מפקד תחנת המשטרה. היה זה בסוף אפריל (אחרי ההתקוממות בגיטו). שמתי נפשי בכפי והלכתי. הוא שאל על הילדים. אמרתי לו. כי הללו אינן ילדות יהודיות וכי אחת מהן אימצתי לי. חשבתי שיטרוף אותי. שאלתי אותו: האם יש לך ילדים? — — — כן. ענה. ולו קרה הדבר לילדי של אדוני המפקד. מה היה אומר הוא על אנשים שהיו עוברים באדישות על כך? ועדיכזה נמשך שעתים. אבל יצאתי כמנצחת. הוא הבטיח שיודיע לי אם יקרה משהו. אבל המשטרה לא התערב.

לא יכולתי להחליף את הדירה. למחרת אני חוזרת מהעבודה ואוסרים לי כי ברחוב ישנה נמצאת הניסטאפו. אלי. כיצד רצתי הביתה. נפלתי בדרך. דם גזל מכרכי בעד הנרביים הקרועות. הגעתי לרחוב שלנו. הכל ריק. בבית אין נפש תיה. אני דופקת בדלת. אין אף אחד. נעמדתי כמאובנת.

הגב' סבינקה פתחה את הדלת ומשכה אותי פנימה. מיד הרגיעה אותי שאירקה עם בוגושיה יצאו דרך החלון לרחוב. נשארה אצל מכרה אחת עד הערב ואני לא ידעתי איפה. סיפרו לי. שכולם היו מבחלים. אבל לא התכוונו אלינו כי אם לשכנים אחרים. שאותם חיכו ולקחו. — — — מעשים כאלה התרחשו כל יום. כל יום הייתי רוצה הביתה לתוכה. כי חבל בסדר.

— — — הגיעה שנת 1944. היה זה בפברואר. בוקר אחד. היו לי או שלושה ימי חופש. שלחתי את אירנה לווארשה ונשארה לי בד עם בוגושיה. היא רצתה לישון והשכבתי אותה. שרתי לה כמו שרצתה וכעבור רגע אני מביטה והנה אני רואה. כי עיניה נעשו כמו זוגיות וקצף עלה על פיה. אירנה לא היתה. המרחק לרופא היה 4 ק"מ. פרצתי החוצה והתחלתי לצעוק שהילדה שלי עומדת למות. התאספו שכנות. אחת מהבית הסמוך טרמבילסקה. אשת שוטר (אשה נאה. יוניש הכיר אותה מהגיטו). רצה לטלפון וקראה לרופא.

* הפולני.

לא ירדתי איך להצילה. עשיתי לה חוקן. רצתי כמו מטורפת מחלון לחלון. גם הרוסא לא ידע הרבה. אמר שזו תהיה מחלת הנפילה. לא האמנתי וחזק היה אתי. כשעתיים היתה בלי הכרה. — — —

2.

ורוצלב. 20.1.66

— — — הילדה היתה חולה במשך כמה ימים וחשבתי שלא אוכל לשאת את החום הגבוה. לא יכולתי להשאירה אפילו עם אירקה. בלעתי על כן כף מלח וקבלתי גם אני חום. אז הלכתי לרופא וקיבלתי 3 ימי שיתרור מהעבודה.

ישבתי על ידה יומם ולילה. פנצילין לא היה אז. היא הקיאה את הכול. הגוף שלה לחם בעצמו עם המחלה ולכן נמשך הדבר הרבה זמן. השחרתי מרוב יגיעה, צער ורעב. המלח שבלעתי עוד הוסיף על זה. אבל הכל עבר בהצלחה. ושוב הגענו לשינוי משקל פיו ורוחני.

— — — שוב נמצאנו במצב של חוסר מזומנים. במקום העבודה אסרו הרבה אנשים. אי אפשר היה לסתור. התחלתי לגסוע לעסקי הברחה עד קראקוב. בשבת בבוקר כבר לא הייתי חוזרת הביתה. רק נוסעת אל אחי ואחור כך בערב היתה לי רכבת לקראקוב. כיצד נסעו אז. קשה לתאר. ברחבת התחנה המון אנשים. כשנעמדת רכבת, מתנפלים כולם על הקרונות ומסתערים אחד מעל לראשו של השני. פורצים דרך החלונות. השמשות עפות והגרמנים מכים באלות. מי ששיחק לו מזל והגיע אל הקרון. צריך היה לעמוד על רגליו בצפיפות במשך כל הנסיעה של 300 ק"מ. חושך היה עד כדי כך שאם נפלה נעל מהרגל או נפתחו הערדלים. כבר אי אפשר היה לתקן זאת.

— — — בבוקר היו מגיעים למקום. היו קונים קמח, ביצים, קול-חזיר מעושן, נקניק — כל זאת אפשר היה להשיג בכפר אצל האיכרים. והחזרה? — כל הדרך מתיחות עצבים. היו 3 בדיקות בדרך. בקרונות הסתובבו זנדרמים. כל הדרך התפללתי שלא יקחו ממני את הסדורה. כנראה שתפילותי נתקבלו. כי אף פעם לא לקחו ממני את סחורתי. רק פעם אחת ספגתי מכת אקדוח על חזי עד שירקתי דם.

ביום שני הייתי הולכת ישר מהרכבת לעבודה ובערב הביתה. ישנתי כמו אבן ואירנה היתה מוכרת את המזון. לא סבלנו רעב וגם לבולק שלחנו חבילות. לקראת החורף היינו מצוידות תמיד בשומנים. ירקות וקמח. הגרוע ביותר היה עניין חומרי-הסקה. עצים אפשר היה עוד להשיג איכשהו. אבל הפחם היה כמשקל זהב.

כשירד שלג היינו יוצאות אני ואירנה. עם מגררות אל הסמפור שעל ידו נעצרו הרכבות. נהג קטר טוב היה מוכר תסורת 200 זהובים. 100 ק"ג פחם. נסיעה כזאת היתה צפויה לנו פעם אחת בשבוע לאחר שעת העוצר. היינו הולכות בדרכים צדדיות, וסוחכות לא פעם 30 ק"ג על הגב. אולם היינו צעירות והדבר לא היה נראה לנו כל כך נורא. לא פעם אפילו היינו צוחקות על כך.

בסבון הקיצוב לא השתמשנו. כי היה משומן-אדם — ר. י. פ. והיינו — ר. י. ג. — יידיש פ. ע. (שומן יהודי טהור).

מהמחשבים הייתי מביאה לי סבון טוב לרחיצה ולכביסה. סבון אפור והתחלתי בו גם עם השכנים. בבית היה יפה. נקי וחם. שכחתי לכתוב. כי בחורף 43/42 אירחתי אצלי את הגב' זופיה — מלאכי הטוב. הגב' זופיה היתה יהודיה. אדם מאוד תרבותי. כתבת-חוק.

הגיעה לבילולקא מלודו. הזוהר אותה הסולטים שלנו — אותו גרמני שרשם לי את הילדים והיא יצאה לווארשה. שם תפסו אותה והושיבוה בבית הסוהר בגיטו. משם הוציא אותה עודד־הדין משלנקו. אישיות מפורסמת מאוד בעת בווארשה. כשנודע לי, שאין לה איפה לגור, הסכסתי שתימצא אצלי. היא גרה אצלנו 30 יום ואף אחד לא ידע על כך. רק השכנים שיערו כי מישהו נמצא אצלי.

כל אחד התעניין בנו אז. בוגושיה היתה קטנה, אבל לימדנו אותה. שאם מישהו דופק בדלת, מיד עליה לקחת את בובתה ולצאת עמנו למטבח. לרוב ביקשו השכנים ספרים שחזו בחדרנו ועל כן העברתי אותם למטבח. הציקו לי ואני חייכתי וברצון הלחיתי הכל. גב' זושיה היתה מאוד קפריזית. רצתה שיקראו אליה את הרופא. כי הצטננה. לא קראתי לה, כי מיד היו שואלים למי ובשביל מה. כולנו היינו בריאות. לא אחת רצתה הגב' זושיה לטייל. אבל לא הרשיתי. כי הכירו אותה.

לבסוף אמרתי לה גלויות — את יכולה לפתוח את החלון. להתלבש חם ולשאוף אוויר. אבל לשם מה את רוצה לסכן אותנו? אני מאוד אסירה תודה לך. אבל אני אחראית על הילדה ועל אירקת. הן רוצות לחיות ואני גם כן. היא השתתקה.

כעבור כמס ימים יצאה לטיול ופגשה אותה אשת־השוטר טרמבלינסקה — האויב שלנו. לא הייתי בבית. כשהזכרתי, סיפרה לי טרמבלינסקה את החדשה. שפגשה את הגב' זושיה. אני השתוממתי כמובן. מניין הופיעה פה ואילו היא אומרת לי: „היא גרה פה. איפה שהוא. אני אודיע איפה“. אני שואלת אותה: „בשביל מה לך לדעת זאת?“. למחרת לקחה אותה אחת שלה לווארשה וסידרה אותה בדוליבובי — — —

— — — אחרי המלחמה נודע לי, כי 3 חודשים לאחר גמר הקרבות התאבדה. ער היום קשה לי להבין. לטעם מה. אם כן. התענתה במשך שנתיים. שמעתי שאמרה. כי אין לה לשם מה לחיות.

— — — ב־1944 מלאו לבוגושיה 3 שנים. היא כבר הטיבה לדבר ורק החלישה את האותיות. לעתים קרובות היינו נוסעות לווארשה. ברכבת או בחשמלית. נתתי לה מסמך. אהבה לדבר הרבה ובהומור רב. היתה מזמינה כל אדם אלינו הביתה. בין שזה הכרטיס של החשמלית או של הרכבת או איזו סבתא זקנה — „כי האמא שלי כליכה טובה“. כאשר התחילה לדבר בקרן. היה צחוק כללי. הקרנות לא היו טוארים. אהר כך. כשהיינו יוצאות. היו מסתכלים עליה בהתפעלות. איזו ילדה נמרדה! היה לה מזג טוב והיתה חסרת דאגה. מסתכלת הייתי בה באישר רב.

תיכננתי תוכניות שאחנך אותה. אקנה לה השכלה ויהיה טוב לשהינו. אולם עצב רב התעצבתי בגלל בולק. כי שמעתי על אושבינצ'ים דברים נוראים. קיבלתי סמנו כל יומיים מכתב שהוא בריא ומרגיש טוב. אבל לא האמנתי בזה. לא היה זמן לריגושים. שלחתי לו תבילות וכן מכתבים. — — —

ורוצלב. 10 בפברואר 1966

יורם היקר,

בחלק זה מהזכרונות יודעו לך הרבה סיפורים עצובים על חירותיה של „בוגושיה הקטנה“. בבית היא היתה ילדה מאושרת. אורח־חייה היה מסודר. יכולה היתה להתפנק.

הרודה או אמא שלה היו רצות אחריה בחצר ובידן צלחת דיסה. אולם משעזבנו את המקלט התנסתה בערבה טילטולים וחוסר נוחיות ולא אחת גם רעב. — — — בקוראך את המשך סיפור זכרונותי. אל תתעצב אל לבך. הרי כל זה עבר כבר ועתה יש לך רציה יפה ומתוקה. אם לשלושה בנים יפים. עליך לאהוב אותה ולהיות טוב אליה תמיד. עליך לפצות אותה בעד כל הסבל אשר סבלה בילדותה. בימים שבהם היית אתה בגילה. והסתובבת מאושר במחיצת הורריך. סבלה יחד אתי מצוקות חומריה. סכנות ופחדים מוות. לא תשתומם על כך על אהבתי אליה. וכפי שכתבתי כבר. קושר אותנו יותר מאשר קשרים. לא הייתי אוהבת יותר את ילדי. פרי בטני. לא אוהבתי יותר. היא לי יחידה ואהובה.

— — — בעזבנו את ביאלולנקה היינו יחד 12 איש. לא אכתוב על הכל. היתה שם מרת ווקר עם בעלה. בת דודתה עם כנה מירק בן 15 ואשת מהנדס עם בן. תחבג בורובסקי ובתם — — — אני עם בוגושיה סגרנו את חשיירה. קשה היה לי להתקדם באותו קצב ולשאת על גבי את הילדה. צעדתי מיוזעת. סמוקת פנים ובראש מורד. כמו אחר הלוחיה. אשת המהנדס הורתה למירק להתיישב על העגלה. אני צעדתי כ־15 מטר אחריה. חרה לי שלא הציעה להושיב את בוגושיה. אבל החלטתי לא לבקש ממנה. מרת ווקר לא יכלה להתאפק ופנתה אל אשת המהנדס: „גברתי, מדוע לא תעלי את הקטנה? הרי האישה בקושי סוחבת רגליה? זו פתחה עליה פה. הייתי טרוחקת מהן ולא שמעתי בדיוק מה הן מדברות ביניהן. שיערתי, כי אינה מסכימה ועל הסיבה לכך נודע לי רק כעבור כמה ימים. כאשר הסתלקה מאתנו. היא אמרה. כנראה. שסוסה לא יוביל „ממורים“ יהודיים. לאחר שיחה זאת פנתה מרת ווקר אלי. אולם סובבתי ראשי לאות „לא“. אשת המהנדס ניגשה אלי ואמרה: „תני. גברתי. את הילדה ובעלה אותה על העגלה. תודיתי לה ואמרתי. כי אני עוד מסוגלת לשאתה ואין זה מפריע לי.

— — — החבורה שלנו התרחקה מאתנו מרחק של 20 דקות הליכה וצריך היה לרדוף אחריהם ובכן — רצתי אחריהם. ראשה של בוגושיה היה מטלטל תוך כדי ריצה והתרסיל סכה על בטני ורגלי. היה זה ב־17 בספטמבר. היריות השתתקה. חזרנו לכביש והישר ליבולונגה. כבר החשיך. כעת צריך היה לחפש מקום לינה. בכל מקום הצטופפו אנשים כמותנו — פליטים. את הפצועים הובילו לבית החולים והבריאים השתרכו בתוך הכפר. הגענו למתבן בו היו כבר כ־60 איש. מצאנו פינה וחבורתנו שמנתה 6 איש שכבה יחד. תותחים כבדים עמדו מאחורי המתבן ואנו לא ידענו זאת. אוסיף עוד כי לפני השינה אכלנו פרוסת לחם יבשה. על שתייה לא היה מה לחלום. כך נרדמנו.

בלילה. כאשר „התנגנן“ התותחים קפצנו על רגלינו. היה חושך. רק ברק יריות התותחים. בוגושיה החלה לצעוק. הילדים האחרים החרו אחריה. לא ידענו מה לעשות. אנקות והתיפחיות. אחרי כן הרגיענו הגברים שתותחים אלה לא יפגעו בנו. ישבנו דרוכים עד הבוקר. את בוגושיה החזקתי על הברכיים. בלחש סיפרתי לה סיפורים והיא נרגעה. אך עם כל ירייה היתה נרעדת ואמרת שאינה מספחת.

כך עבר ליל הסיוטים. בבוקר סידרנו את החפצים. התרחצנו. נתתי לבוגושיה לחם. היא ישבה על ערימת קש ואכלה את הלחם. השארתי אותה עם מרת ווקר ובעצמי הלכתי לכפר ובידי סיר ובקבוק. את הסיר רתצתי וניקיתי (הוא שימש לבוגושיה כסיר לילה).

באחת הבקעות קיבלתי קצת מרק בשביל הילדה בשנייה תה ועם הרכוש היקר הזה חזרתי. האכלתי והשקיתי את הקטנה והשכבתי לישון על הקס. — — —

— — — בפראגה (פרבר של וארשה) נמצאו הרוסים כבר החל מה'149 והחזית השתרעה על פני מרחב של כ"2 ק"מ. כאן היתה התנגדות ואותנו סיגו אז בעיצומו של הקרב הקשה. יומיים לאחר צאתנו משם חצו הרוסים את התעלה. כבשו את ביאלולנקת והחלו להתקדם. אלה שהסתתרו במקומות מחבוא שונים סבלו קשות ורק חלק מהם ניצל. ביניהם הנבי סבינקה עם הילדים וסבתא. אך זו איבדה את גיסה ואחיה.

— — — היינו מוכרחים להתקדם ועל זאת אינני מצטערת. כי זה חסך לנו את אימי החזית והקרבות אשר התנהלו בשטח זה ואולי על ידי כך גם ניצלנו מסוואות. הגענו לטרקומין, שם חיה גשר תחת שמירה. בדרך התישבנו באחד התלמים לנו. אכלנו קצת לחם עם שומן, שתייה לא היתה ושוב יצאנו לדרך. — — — הגענו אל הגשר. צריך היה להתזהות. לספר אודות הברחה מפני הרוסים. שאנו מפחדים מפניהם ומחפשים מחסה אצל הגרמנים (ייקחם אופל!). הללו נראו מרוצים. מופתים על הכתף. גוט, גוט! (טוב, טוב). אחד נתן לבוגושיה ביסקוויטים אנגליים והתפאר שהאנגלים מצניחים זאת לפארטיזנים ואילו הם מצליחים למצוא זאת. בוגושיה לא הושיטה את ידה. הגרמני הציע לה פצם שנייה וחיא איננה מגיבה. שאלתי: "למה את לא לוקחת?" היא ענתה: "האדון הזה הוא גרמני, תודה!" הגרמני שאל: "מה היא אומרת?" גבולתי, שמא הבין ועניתי: "איננה רעבה". הגרמני הכניס לי את הביסקוויטים לכיס. הלכנו משם ובוגושיה אמרה: "אמא, תזקי את זה למים. הם הורגים אנשים, אני רוצה מהם עוגיות מסונפות". השתוממנו כולנו מניין חכמה כזו לילדה זו. אבל ביקשתיה שלא תדבר כך אל הגרמנים. כי הם יכו אותנו. כשעברנו את הגשר, כבר היה ערב. צריך היה ללון איפה שהוא. הלכנו בחשכה כ"3 ק"מ. בדרך היתה בקתה סגורה על מנעול. מה לעשות? תרי בשדה לא נשאר. שברנו את המנעול והשתרענו בפנים, כשאנו פחדים מפני סח שיביא הלילה. במקום שתינו מים ואכלנו לחם עם שומן. בבקתה היה חושך. בחוץ שמעו תנועות פרה. שכבנו כולנו בבגדינו על הרצפה. כאשר האיר הבוקר, היפשתי חומרי הסקה והרתחתי מים. היה זה המשקה החם הראשון מזה יומיים.

— — — השארנו את הבקתה בסדר והלכנו הלאה. בוגושיה ואני היינו מצוננות מאוד. לשתינו היה חום (המרחם והתרופות היו לנו בתרשיל). אנו תולכות ומשתעלות ואפינו זבים. הגענו אל הכפר דגילביצה. היינו הנודדים היחידים בסביבה זו. האנשים התייחסו אלינו באי־אמון. לאחר הפצרות רבות נתנו לנו מקום לינה במתבן. שתינו תיינו כח חולות. המתבן קר. רציתי לסרוח את בוגושיה ולתת לה וגם לקחת בעצמי תצי אספירין. ביקשתי מבעלת הבית שתורשה לנו ללון בבית. "אין מקום. היא לא תלכלך את החדר בקש". שאלתי: "אולי אפשר איפה שהוא בפינה אחרת?" היא הסכימה שנלון ברפת. אבל תה נתנו לנו. מרחתי את בוגושיה. השקיתייה בתה חם. האיכר שם קש בפינה במרחק מה מהפרות. שכבנו אחת ע"י רעותה. כיסיתי אותה במעילי ואת עצמי בקש וכך היינו שוכבות. בוגושיה אמרה: "אמא, אני רוצה למיטה שלי" והחלה לבכות. התיפחתי גם אני מרוב צער על ילדה זו. בזוכרי כמה טוב היה לנו בביאלולנקת.

ורוצלב, 15.2.66

תקף אותי צער על הילדה שאיבדה את תנאי חייה הנורמליים. לא אלה שהיו לי אלא של הילדה. ליטפתי ונישקתי פניה. בהשמיצי באוזניה דברי נוחמים. מבלי שאהיה בעצמי משוכנעת בהם. כי בעצמי לא ידעתי האם נישאר בחיים ובאיזה תנאים נצטרך לחיות.

— — — עד היום אני חשה את מבע רגליה כשחלצתי מהן את הנעליים לפני השינה. בכתבי זאת, אני בוכה. למרות שהכל כבר חלף. הנני חיה את הכל מחדש. הרגשתי עצמי אז מאוד אומללה. הילדה חולה. אני חולה. אנו רובצות על הקס. הפרות מעלות גירה. החזיר בסכלאותו נושם ונושף ומתרחק ואנו, כשתי יתומות, שוככות אחת ליד השנייה. כיסיתי את גבה במעילי. ראתי יתר הגוף בקס.

אולם לא היה זמן להתפנק. — — —

— — — במשך אחד ביקשנו מקום לינה. האשה אמרה: "לכו למתבן. אבל אינו יודעת איזה לילה יהיה לכם. המתבן הוא בלי דלתות. בבקשה אין שום רחיצים. הכל מוסתר ביער". היינו מאוד יגעים ורעבים. כבר מזמן לא בא לפינו אוכל חם. גבי ווקר טיפלה בסידורי השינה ואני רצתי לקנות תפוחי-אדמה. סירק חטב עצים חזרתי עם תפוחי-אדמה (2 ק"ג תמורת סליל חוטים). בחצר עמדו 6 סוסים. הפארטיזנים דיברו עם מירק ושאלו אותו מגנין באו האנשים. הוא צגת להם. הם בדקו את תעודות-הזהות. עלו על הסוסים והסתלקו. ביטלתי מרק (תפוחי-אדמה וסולת) והבאתי סיר אחד למתבן. אני חוזרת להביא את השני והנה אני שומעת את קולה של בעלת-הבית: "אדונים אל תשרפו! טרם הספקתי לגשת לבקתה וכבר צד אחד של תגנ בוער. תפסתי את סיר-המרק ורצתי מבהלת בחזרה וקראתי לגבי ווקר לאסוף מהר את החפצים. בוגושיה כבר שכבה על המצעים. הלבשתיה מהר בסוטר ומעיל והושבתיה על ערימת תלתן. קשרנו איכשהו את החפצים והבאנו אותם בריצה ליער.

בוגושיה באה אלי בטענות: "את התבילות את מוציאה ועלי את שוכחת וככלל לא דאגת לי". היא אמרה זאת באופן כלייך מצחיק. שלמרות הדאגות פרצתי בצחוק. נשקתי לפיה הכועס ואמרתי: "בואי אלי חבילתי היקרה ביותר".

נשאתי את ראשי ונתגלה לי מראה איום. כל הכפר. כ־32 בקתות עומד בלהבות. בוגושיה ישבה על תבילת מצעים והסתכלה על הכפר הבורע. עד מהרה כיסתה את עיניה בידיה. לא רצתה לראות. היא נבהלה כנראה מאוד.

הכפר היה בנוי בדמות תצי פרסה. המתבן שלנו גדלק כמעט אחרון. קשה לתאר איזה בכייה היתה. מישחו מכל בית היה אצל הפארטיזנים. כאשר ראו הגרמנים את הרוכבים מהיער החליטו לשרוף את "כפר השודדים". היה אור כמו ביום. אני מעשית כמו תמיד. הוצאתי את הכפפות ואכלנו את המרק אשר הצטנן בינתיים כהוגן. אכלנו מהסירים — שלושה מכל אחד. בוגושיה אכלה מעט מאוד. למרות שמאוד ביקשתיה אבל לא יכלה כנראה לאכול. מרוב בהלה. — — —

— — — היה זה בליל ה־20 ל־21 בספטמבר. הבוקר האיר. הילדים עדיין ישנו ואנו המבוגרים חשבנו מה לעשות. החלטנו שאני אשאר עם הילדים והם שלושתם ילכו לחפש איזה מקום משכן.

— — — הגבי ווקר עם לודה הלכו להביא להם. הן חזרו כעבור שעותיים וכפיהן

חדשות — אשת המהנדס עם יתר האנשים. 6 בספט. התעכבו עוד לפנינו במקום זה אצל מכרים. על אודות השריפה נודע להם רק בבוקר. היא לא לקחה אתה את הווקרים. מכיוון שאני הייתי יחד עם ילדה יהודית. ועוד סיפרה איתו המהנדס שהסתרתי בחבילותי דולרים וזהב יגודי ולכן יכולתי להרשות לעצמי לשכור עגלה וסוס ויכולתי לקחת אתי גם את הווקרים.

עוד אמרה: „רציתי לסדר אותן בדרך אבל לא היה לי זמן. הייתי נותנת לגרמני חצי ליטר יי"ש ובלבד שיסלק אותה עם המבורית. אבל עוד לא מאוחר". כך סיפרו הגב' ווקר ולורה על הדברים שהשמיצה אשת המהנדס.

אלי. כמה נבהלתי! התחלתי לבכות. היא ידעה איפה אנו גרים. הגב' ווקר התייחסה גם כן. חיפשנו מוצא. קיללנו את הכלבה הזקנה הזו. המלחמה היא כמעט בסופה ואישה גועלית זו רוצה להתנקם בילדה שאיננה אשמה בכלום ובאישת חסרת-מגן. — — —

— — — בוארשה עדיין נמשכה תהתקום מות. או שהניעה כבר לסופה. זאת איני זוכרת. — — — החלטנו לנסוע תוך סיכון עצמי. ניגשתי למנהל ובגרמנית רצוה ביקשתי שירשה לנו לנסוע. כי אנו ברחנו מהרוסים. הוא הרשה לנו. אבל רק ב.קרון המזות' (זה קרון שלפני הקטר ובמקרה של מיקוש. הוא מועף ראשון). הסכמנו והיכינו. באותו זמן הגיעה מארשה רכבת עם מתקוממים (וארשה נכבשה). בכינו למראה הכובעים הצבאיים עם הנשר. הם זרקו פתקאות על מנת שנמסור למשפחותיהם. הובילו אותם למחנה-ריכוז לגרמנית. כאשר הרכבת זוה הם שרו את ההמנון הפולני.

כעבור זמן מה הגיעה הרכבת שלנו. עלינו בה ונסענו לשימנוב — מטרת נסיעתנו. — — — אנו יוצאים לתחנה. לילה שחור. אנו הולכים ונראים כמו גמלים עם משא. על גבי בוגרשיה והתרסיל.

— — — ביקשתי לי עבודה. אפשר היה לעבוד בהוצאת סלק. ינישבסקי יעץ לי לא לעשות זאת. את חולת החבל עליך בעבודה זו! — אמר. היה זה יום ראשון. אחת השבועות הציעה לי ללכת ולהתנדע תאם אין עבודה במאפייה הגרמנית אשר לא מומן הקיסרה. הלכתי למחרת לשם. קיבלו אותי. התנאים כללו כלכלה 50 רובשים לשעה. שמחתי מאוד. התשלום היה רק פרושות (ק"ג נקניק — 250 זלוטי). אבל עבודתי בחום וללא הטרדות. עברתי בדיקות רפואיות. כי הייתי עוד מצוננת וכמעט חרשת מהנזלת. הרופא נתן לי תרופות שונות והסניטר חזליף לי טיפות לאוזניים.

הזרתי מהעבודה ב"2.30 אחת"צ. היה לי 1.20 ק"ג לחם. מרגרינה 2" ביצים. (ה"5000 זלוטי שלי היו מוסתרים על התזה). שוב תאיר לנו המול. ביום השלישי הבאתי את לורה למתפרה. אני עבדתי בסידור וחלוקת הלחם. התחלתי לחפש דירה על מנת לא להכביד על האנשים הטובים הללו. בינתיים הייתי הולכת לעבודה ואני שקמה בדבר בוגרשיה. כי מרישה סמרה עליה.

כעבור שבוע קיבלתי מהוועד למען הפליטים כיריים בבית פרטי. נרו שם שתי סבתות שפוטנו מפרונו. את המטבח מסרו לנו אחרי השתדלויות רבות ואי נעימויות. הוא היה מאוד מלוכלך. קניתי סיד וסיידתי אותו. לא ידעתי לעשות זאת והתזתי סיד על עצמי וחסיד נכנס גם לתוך העיניים. הייתי נראית כמו שפן. אבל המטבח היה נקי.

היו שם 2 מיטות ברזל צרות. מילאתי שקי גייר מקמח וכיסיתי עם סריגים. מטמקם העבודה קיבלתי שמיכה ועל השמיכה פרשתי את המעילים שלנו. המיטות היו כה צרות והמקום הספיק רק עבור בוגרשיה.

ער 12 הייתי יושבת ערה. כדי שהיא תוכל לישון בנחת ואחר כך היינו מצטופפות שתינו וישנות. ב־5.30 הייתי קמה והיא המשיכה לישון. כאשר היתה מתעוררת היו הסבתות מלבישות אותה והיא היתה באה למאפיה. במרחק של חצי ק"מ. כי שם היה חם. מרישה היתה לוקחת אותה בשובה מבית־הספר. אחר כך הייתי לוקחת אותה אני.

היא כבר לא היתה נצמדת אלי כל כך. כי ידעה שאני הולכת לעבודה. מכיוון שכולם פינקו אותה. היתה לה התעסקות במשך כמה שעות. בערב היתה מספרת לי הכל בלשונה הילדותית. מה אכלה. כיצד קראו לה. מה דיברה.

האופים למטה ציפו תמיד לביקורה בבוקר. הם אפו בשבילה לחמניות בצורות שונות. לפי רצונה. פעם תרנגול, פעם כלב, כעך גדול. ברווז. או חצי ירח. היה כבר סוף אוקטובר. ב־8.10 שלחתי גלויה לבולק. קיבלתי בחזרה עם חותמת. להכות לכתובת חדשה. חשבתי שכבר גמרו אותו. בכיתי. אבל זה לא עזר. החיים נמשכו וצריך היה לחשוב על אלה שנותרו בחיים.

ערב ה־17 בנובמבר אמר מנהל העבודה שלא אקבל יותר כלכלה מלאה. רק ארוחת צהריים ו־50 גרושים לשעה. אמרתי שאוותר. אבל הוא אמר לי לעבור לצריפים ע"י המאפיה. הסכמתי ברצון. כי לא אצטרך יותר לגנוב עצים להסקה ולדאוג למאור. המנורה שלנו היתה פתיל בתוך בקבוק נפט. עבדנו. ואתנו גם מירק ולחם. היינו 7 אנשים בשני חדרים קטנים. מירק ישן עם החיילים.

אלי, איזו שמחה. סים חמים כמה שרוצים. מאור וחומרי הסקה למכביר. הצבא היה מביא מארשה כל מיני דברים. קניתי שמיכה עם כיסור. כותנת לילה. כל יום רחיצה. לבנים נקיים. אפשר לכבס. היינו כטו בנג'דוק. היתה לנו מיטה רחבה ר־3 שמיכות. בינתיים שימשה המיטה כמווה. ארון וקמטר לכנדים ואף ספה ושולחן. הכל היה עליה ומתחתה. אבל היה לנו טוב.

ב־5.30 היה הקצין מעיר אותנו: „אופשטיין!". הייתי הולכת לקבל את הלחם. ב־6 הייתי בחזרה מביאה קפה ואכלנו עם בוגושיה ארוחת בוקר. איזה תיאבון היה לה! היא וללה את לחם החיילים כשהוא מרוח בריבה והתלכלכה עד האוונים. היה לה שם טוב. כולם אהבוה. ה.ש.י. כל פעם שהיה פוגשה נטלה על ברכיו (היו לו 5 ילדים בגרמניה). היו שם גרמנים. אוקראינים. כל אחד היה מתעניין בה. קשה היה להם לבטא את שמה. האוקראינים קראו לה בהגשה והגרמנים בוגושה. היא התהלכה בכל הצריף, כשסיגרה מלא תמיד עוגיות וסוכריות. היא לא אהבה ממתקים אלה. והם שימשו לי ולמירק ללילה.

בידידות הכי טובה היתה עם הטבח. היה זה אוסטרי שדיבר צ'כית. היא היתה נכנסת למטבח אחרי הצהרים במילים אלה — „להוריד את הקפה". „להוריד המרק". בגרמנית. הוא צחק יחד איתה וכך דיברו בשפה צ'כית־פולנית רצוצה. היתה מרטיבה לו את השערות ומסרקה אותו. תמיד היתה מקבלת משהו טעים משולחן המנהל. היא לא אהבה מרק איטריות. לכן הייתי מבשלת פעם בשבוע מרק תפוחי־אדמה. הייתי שמה לה הרבה כרוב כבוש עם סוכר. גור — לזה דאג הטבח. גם לו היו ילדים. אבל גדולים. תמיד דאג לכן שהיה בצבא. היה שם גם נגר אשר ניגן על אקורדיון. אבל לא מצא חן בעיניי.

אחרי ארוחת עשר הייתי מלבישה אותה והולכת לבית־המלאכה. היו שם חייטים. סנדלרים ורצענים. הרצען מישקה היה אוקראיני. מצאתי חן בעיניו. אבל לבוגושיה הוא היה שומר נאמן. אפילו לודה לא היתה כה טובה לבוגושה כמו מישקה. היא עשתה איתו מה שרצתה. לא פעם הציקה לה. אבל הוא תמיד צחק. פעם נכנסתי ורואה שבוגושיה שלי

דוחפת לו ביטבן מרצע. הוא זו והיא עוד יותר חוק. הוא רק אומר — בוגושיה מה את עושה זו? אני צוחקת גם עתה בכותבי זאת. כי אני רואה בעיני, איך שהיא עושה זאת. לקחת ממנה את המרצע ולו אמרתי שהוא טיפש. כי מרשה לה לעשות זאת. — — —

— — — היו שם שתי נערות. היארתי לי שהן יהודיות. קראו לתן הלנקה ואניה. והיו לתן תעודות־זהות פולניות. לודויה ראתה פעם תצלום אמה של אחת מתן והחלה לחקור על מוצאן. היא רבה עם ווקר וזו הזהירה אותן מפניה. אני הייתי אתן בידדות. כי לא רציתי לצער אותן.

— — — הגיע חג המולד הראשון שהגנו אותנו בתנאים כאלה. בין אנשים זרים, אויבים בעצם. המנהל שלנו. למרות שהיה גרמני. הבין אותנו הפולנים והשתדל ליצור לנו אודירה נעימה. הוא הצליח בכך. החלו התכנות. האופים אפו עוגות חלות. הביאו עץ אשוח יפה. קישטו במה שיכלו. ארוחת חג המולד היתה באולם אחד. לפולנים היה שולחן משלהם וכן לגרמנים והאוקראינים.

— — — התפתעה הכי גדולה נועדה לבוגושיה. מלבד שוקולד וסוכריות. קיבלה בובה. קוביות וצעצועים. אחד הקצינים חיבר וקרא שיר בשפה הגרמנית במיוחד לכבוד בוגושיה. היתה זה שיר אודות ילדה קטנה אשר הסתכלה ככוכבים בשמים וירד מיקולאי הקדוש והביא לה על עגלת־שלג הרבה צעצועים. משהו בדומה לזה. זה היה כתוב יפה מאוד. היא שמחה בצעצועים ואני חשבתי לי — לו ידעתם מה מוצאת... — — —

— — — היתה לנו טוב נוח. עבדתי 12 שעות. הילדה היתה לידי. האוכל הספיק. היא היתה מתרצצת בימים יפים מתחת לחלונות שעליהם הגישו לי את הלחם מתבורי השדה. אחרי הצהריים היינו משחקות בכדור. כשרצתה לאכול, רצה למטבח ודובן היה גותן לה לחם מרוח באיזה רוטב. או בסקוויטים. מה שרק ביקשה. — — —

— — — בוגושיה נראתה אז יפה. היה לה צבע בלחיים וסנטר כפול. שני מקרים לא נעימים קרו לה. פעם שפכה אחת הדיירות מים חמים על פניה ונשארה לה על המצח צלקת מהכזייה. עד שהודיעו לי כבר היתה לה תחבושת על הפנים. הפעם השנייה. רצה אלי בשמחה דרך הפרוודור הנפלה. וברכיה נחבלו. הכל בתרפא. — — —

החברר לי שיש לה כינים בראשה. מרחתי לה גפט ושטן. קשרתי את שערה ללילה ואחר כך הפפתי והכנים נעלמו כלא היו.

אחרי ראש־השנה קראו לי הלינה ואניה לשיחה בארבע עיניים. הן סיפרו. כי לודה מאיימת עליהן שתמסור לגרמנים. גם לי לא גילו את האמת על עצמן אבל אני לא שאלתי. הרגשתי אותן שלא תדאגנה לכך וכי אסדר את העניין. הייתי כה נרגזת על לודה. אמרתי לה: „מה את רוצה מנערות אלה? מה רע עשו לך? לך וספרי גם עלי ועל בוגושיה. הגרמנים לא יהיו אצלנו לעולמים וכאשר יגיע הרוסי אמסור אותך ראשונה. זכרי אם יקרה לתן משהו רע. תלכי יחד עם מירק מתחת לקיר“. היא תצטדקה ואמרה שרצתה רק לתבדיל אותן וכי היא רק מתלוצצת. כבר לא האמנתי לה. קשה היה לגחש מה התרחש בראש מטומטם זה. עקבתי אחריה והייתי זהירה.

התחילה תנועה במאפייה שלנו. עמדו לקחת אותנו לגלובנו. קרוב יותר ללודז. אבל רק את האמהות עם הילדים. הוציאו לשם 3 תבורים. העמסנו לחם על העגלות ללא־חרף. כאבו לי כל העצמות. היינו 3 אמהות עם ילדים קטנים. שלוש ילדות בגילה של בוגושיה. גם וק רצו לגסס. לודה נטפלה שאשתדל גם למענה אצל המנהל. סירבתי.

אני זוכרת את ה־17 ליאנואר. נתנו אספקה ליומיים. עמדתי בתור וקיבלתי את

האספקה. בוגושיה שיחקה עם אורה ואירנה הקטנות. אחר כך הלכתי למטבח לקחת מרק. בוגושיה היתה כבר אחרי ארוחת־הצהרים. אני לא. אכלתי במטבח והנה אני רואה בחלון חיילים ומירק בורחים ומתחבאים מתחת למחסן. רצייתי לראות מה קרה והנה טררח! פצצה התפוצצה במטבח. עמדתי בדלת. אירנה עם הילדה עליידי. עינינו וראשינו כוסו באבק. ואני מגשישת דרך הפרוודור ורצה לבוגושיה. התפרצתי פנימה. הילדים זעקו. תפסתי את בוגושיה. אימצתי אותה אלי, הרגעתי אותה. רחצתי את עיניה וביגותיים הפצצות נופלות אחת אחרי השנייה בבניין שלנו. פעם פגעו ופעם לא. רצנו דרך הפרוודורים. לא היה איפה להסתתר.

עמדתי עם בוגושיה מתחת למשקוף של דלת. בקצה השני של תצריף. דמי כאילו אול ממני כולו והרגליים — כמו פודינג. חשבתי שהגיע קיצי. איני יודעת כמה זמן זה ארך. אבל נדמה היה לי, כי זה נמשך לעולמים. זה נמשך רק כ־15 דקות. המטוסים הסתובבו עוד זמן רב. עוד ברנע זה הנני מתעצבנת ושומעת את הטירטורים של המטוסים. זה היה איום ולא תוכלו להבין זאת.

אחרי ההפצצה — איזה מראה אימים. מחצית הצריף בהריסות. הדלתות פרוצות. לא נותרה אף שמש. הכובסת בחדרנו פצועה בראשה. אירנה פצועה בצדה השמאלי ובידיים בתשעה רסיסים. לילדה לא קרה כלום. 5 חיילים פצועים קשה ו־1 הרוג. שעה לפני כן דיברתי אתו. שמו היה רחוק, היה אדם הגון, למרות היותו גרמני.

החלו לתעמס על העגלות. אנו הנשים כה טפשות היינו ובמקום לברוח לכפר, נשארונו בטאפיה עם הגרמנים. כה היינו עסוקות בעבודה. עד שלא היה לנו כל מושג מה נעשה בעולם. לא יכולנו לתפוס שהגרמנים מסתלקים.

עגלה אחת היתה מרופדת במזונות. היו שם שתי שמיכות. בעגלה זו הרעבנו את ילדינו ואת אירנה. אנו הנשים — 6 היינו. הלכנו אחרי העגלות. לודה ומירק גם כן. לילדים היה חם. עטופים בשמיכות. שכבו על המזרנים. היה קר — כפור של 20 מעלות. התכסיתי בשמיכה. על הרגליים נעלתי נעליים צבאיות וכך נשרכתי כ־5 ק"מ אחר העגלה. — — —

— — — נסענו כל הלילה. איברנו את הדרך והיינו במקום אחר לנמרי. לא רצייתי להמשיך בנסיעה. הורדנו את הפצינו מהעגלות. הרבה אבד והכי חשוב. איברתי את המזון. היינו שלושה עם הילדים ולודה עם מירק.

שכרתי חדר. קניתי פחם ומירק הסיק את התנור ואני. כתמיד. בישלתי מרק. כי לחם היה רק בשביל הילדים. שכבנו לישון שבעים. בשעה ארבע וישננו עד הבוקר. בבוקר היה שקט. בשעה 10 אחרי ארוחת־הבוקר, פתאום אנו שומעים — „זדרסטוויטה טוברישצי“ — הגיעו הרוסים!

בחדרנו הסתדר המטה וצריך היה להסתלק. לנו בבקתה השנייה ובבוקר שוב יצאנו לדרך למקום שממנו יצאנו. שוב נדידה עם המטען והצורורות. ירד שלג ואנו ממשיכים לנדוד. תליתי לי את התרמיל מלפנים. הארנק על הזרוע ובוגושיה על הגב. כל כמה קילומטרים נכנסנו לבקתות להתחמם קצת. פעם לנו בדרך ושוב הלאה והלאה. מזג האוויר הזה השתפר והנה שוב כפור ושלג.

יצאנו מהשדות על הכביש. כאן מונח לו אוטו הפוך והרום בתעלה. הוא מלא ניירות. משרד שלם. במקום אחר מונח משהו משונה. התקרבונו ושערוטינו סמרו. גוויות של חיילים גרמנים. שניים היו. ערומים. את הסכסכים והנעליים הורידו מהם. כיסיתי לבוגושיה את

העניינים. מיהרנו הלאה. ושוב שתי גוויות וכך לאורך כל הדרך. ספרתי עד 70. אחד שכב ערום לגמרי. מישוהו רחם כיסה את ערוותו בתיק. אחד היה כה שחוק ע"י המנקים והמכוניות שרק המדים והמכנסיים שכבו על הכביש. כך תסתכלה הילדה על הגוויות הקפואות והערומות הללו.

וארשה היתה משוחררת. חורנו רק עם מירק ולוזה. הלכנו לצדף שלנו. השארתי שם הרבה חפצים. אבל גבנו את הכל. נשארה רק הזריקה של בוגושיה והמשחה. שכרתי פינה בכפר. כל מקום היה מלא חיילים סובייטיים. ישנו על הרצפה. למחרת יצאנו שוב לדרך. כעת לארשה המשוחררת.

את התרמיל השארתי אצל האיכרים שאצלם גרתי. אמרתי שאחזור. לקחתי את הארנק. כותונת אחת של בוגושיה. 2 זוגות החתונים. שני ק"ג לחם. סבון. מגבת ושמיכה. כעת היה לי קל. הארנק — על החוזה. קשור לצואר. בוגושיה על הגב. הכספר — 15 מעלות. היא בכתה. אבל מוכרחה היתה ללכת קצת. כי פהרתי מהתקררות וקפיאת הרגליים. לודה ומירק לקחו הכל. הלכנו כ־5 ק"מ והנה איכר נוסע בעגלה. הוא קרא לי ונטל אותי בעגלתו. את לודה לא רצה לקחת. היא כעסה. האיכר הסיע אותנו 5—7 ק"מ. הערב התקרב וצריך היה לחפש מקום לינה. בכל מקום — צבא פולני ורוסי. אף אחד לא הסכים להלין אותנו. בבקשה אחת נתנו לנו מרק שעועית. כך היינו הולכות מבקשה לבקשה. חושך. בוגושיה בוכה ואני אובדת עצות. מישוהו שלח אותנו לבקשה. בתקווה שאולי ילינו אותנו שם. שני אנשים זקנים היו בה והם הסכימו ברצון. זאת היתה רשת שהסכות לבית. הרצפה עשויה מחומר. כיריים של ברזל. הסיקה בקש. ורק לבישול מרק או תפוחי-אדמה.

בפינה היתה מונחת ערימת קש. קר היה כמו בחוף. עלייר הכיריים רבצה עז חולה. הסבתא רצתה לתת לנו תפוחי-אדמה אבל לא היינו רעבות. שכבנו לישון. התכסינו במעילים. כשפנו רגלינו תחתנו אבל היה לנו קר. הסבתא כיסתה אותנו במעיל נוסף. בלילה התלה העז להשתין ותתירה לנו על הראש. בוגושיה גם כן הרטיבה בתחתונים. אבל לא העזתי להתליף. כי היו 10 מעלות קור. בבוקר הסיקה סבתא את הכיריים בקש. היה קצת יותר חם. החלפתי אז לקטנה את התחתונים. נתתי לה לחם. הסבתא ביקשה סרוסה. כי זה שבוץ ימים שלא אכלה לחם.

צר היה לי על שני זקנים טובים אלה. הם היו מאוד עניים. איני זוכרת מסת חיו. אבל את לבוניהם הטובים אזכור. אפילו הביסוי — אותו הפעיל שבה כיסתה אותנו אזכור. ראיתי אותו בבוקר ונעשה לי רע: הוא חבוי מרוב ליכלוך. אבל היא עשתה זאת מלבה הטוב.

שוב יצאנו לדרך. אנו הולכות בכביש. הכספר חורק. בוגושיה קצת רצה וקצת אני נושאת אותה. אנו נכנסות לבתים קצת להתחמם. מרחוק אני רואה מבנייה ועליירה אנשים. הם עושים לנו סימנים. אני רצה בכל כוחותי. הגעתי. עזרו לנו לעלות ואנו נוסעים. ככל שאנו קרובות לעיר — יותר הריסות. הגענו להצטלבות. אנו יוצאות. חיילים פולנים. קצין. אינם מרשים להיכנס לעיר. כי המוקשים קרעו כבר כמה אנשים. מה לעשות? אין אף בית. רק שלדים ובתים שרופים. אימה לראות. אני מתחננת ובוכה. המון אדם עומד. לבסוף אני אומרת — תירה בנו. כי אין לי מוצא אחר. מה אעשה עם הילדה בין הריסות אלה?

כך ייבבנו וצעקנו יחד עם בוגושיה. עד שנתן לנו לעבור. אנו רצות דרך וארשה השרופה. כשבילים. דרך השלג שלא יפגע בנו מוקש. כבר החשיך. אנו רצות לכיוון

הוויסלה. רצנו ארלי כשעתיים: הגענו לגשר. עומד שם רוסי ואינו נותן לעבור דרך הקרח לפראנה.

שוב התחלנו לבכות. הוא הרשה לנו ללכת. אנו הולכות על הקרח. המים עולים מעל לקרטוליים. מתקדמים צעד-צעד. הגענו לחוף. הורדתי את בוגושיה מהגב והתישבנו בשלג. התחלתי להחישב בעוויות. בכינו הרבה — שתי יתומות.

5

ורוצלב, 18.2.66

— — — — —
היה חושך וצריך היה להתקדם. כדי להימנע מהצטננות. נכנסתי למקום הקרוב ביותר, אל ידידתי, אשת אחיו של בולק. הם לטשו עלינו עיניים. כאילו חורגו מעולם האמת. כבר הספידו אותנו. כי את ביאלולנקה הרסו עד היסוד.

היא טיפלה בבוגושיה. רחצה אותה. האכילה אותה והשכיבה אותה לישון. הלכתי אל אחי. כאשר ראני, התייפח ובכה לא כמו גבר ואני אתו. חולה שחפת היה. מפיו נודע לי על כולם — כולם.

החלפת הכסף ותנאי הקיום היו קשים מאוד. פראנה היתה משוחררת החל מה-14 בספטמבר. כרטיסים חילקו רק לעובדים. בלי כרטיסים, היה מחיר המזון מופקע מאוד. החלפתי 500 זלוטי לקיום. זה מה שנשאר אצלי מהמסע.

הלכתי לגור אצל ידידה ואחר כך אצל אחות של בולק. היתה שם באשיה. ילדה בת 6. שהיתה חברה לבוגושיה. וק אתנו מאוד אחת את השנייה ואחותי חיבבה גם את בוגושיה. השארתי אותה אצלם ובעצמי יצאתי ברגל לביאלולנקה. המראה שם היה איום. הבית שלנו היה שרוף ורק הארובה הוודקה מתוכו. הסתכלתי בצער על מקום שבו עמדו הרהיטים שלנו. נשארו מהם רק הקפיצים. שרידי המיטה והספה. הבודות היו חפורים וסתוחים ולחפצים אין זכר...

— — — — —
הכספים הלכו ואזלו. החל מחסור. אולם בוגושיה לא סבלה מרעב. כאשר לא היה לי כסף, הלכתי למשפחה. לערוך מנבית. כולם עסקו במסחר. לי לא היה במה לסחור. מכרתי 6 מטר קטיפת תמורת 300 זלוטי. קניתי כיכר לחם שחור של 5 ק"ג וקלה בשביל בוגושיה. הלחם עלה 125 זלוטי והקלה 25 — יחד 150 זלוטי.

— — — — —
בוגושיה חלתה לי. קראתי לרופא: דלקת הסמפונות. תקף אותי יאוש. ככפור כזה וכמסע על כל אינדיבידואל היתה בריאה וכאן דווקא חלתה. אצל בת-דודתי, היה לי רע. היינו עניות והתיחסו אלינו בוילזול. גיסתי מסרה לי חדר קטן של שכנה שנמעה לאחותה והשאירה את החדר בהשגחתה. העברתי לשם את בוגושיה החולה.

כעת הייתי מאושרת. הגיסה עסקה במסחר. האח שכב חולה ובן האח היה בן 9. בוגושיה המשיכה לחלות. שוב קראתי לרופא. גיסתי הלוותה לי 500 זלוטי. הייתי מבשלת עבורם צהריים. את הלחם נתנה לי תמורת עבודת הנקיון שלי.

פגשתי אחות של חבירה מביאלולנקה שחזרה ממסעה. היו לה 2 ילדים בני 6 שנים ו-9 חודשים ולא היה לה לאן לפנות. רחמתי על הילדים ולקחתי אותם אלי. והחדר היה קטן וצר. שתינו היינו בלי פרדסה. התחיל עוני כפול. אני עם בוגושיה ישננו על המיטה. אלושיה הקטנה שכבה כמו כלבלב סתחת לשולחן. ידויה עם הילד — על המזרון. לא צריך היה אז לנעול את החדר. כי מטילא אי אפשר היה להכנס.

מכרתי את החליפה של בולק. קיבלתי עבורה 700 זלוב. הישבתי כל יום את הוצאות

המחיה בשביל בוגושיה ואלושיה. כל יום להסניה — 25 זהובים. $\frac{1}{2}$ ליטר חלב. 5 דק"ג חמאה. בוגדן אכל לחם עם שומן.

ידדיה איבדה את הגריה ואחות עם ילדה. הבית שלהם נשרף. את בעלה לקחו לגרמניה. אותה אחות של ידדיה היא שטיפלה בבוגושיה בביאלולנקת. היא וילדה נשרפו חיים במרחף. כאשר נפל שם פגז. המסע של ידדיה היה פי כמה גרוע משלי. לא היה להם שום דבר. לבושם — קרעים. הצטרכתי לעזור להם. הרבה מהלבנים של בוגושיה ניצלו. חילקתי אותם. עוני הלך להציל עוני. אבל לי מטפחת ולה לא.

עבר חודש. בוגושיה כבר מוסן התרועעה עם בוגדן בהצר. עשיתי מה שניתן היה על מנת לחיות. ידדיה שמרה על הילדים. בישראל. ומאוד דאגה לבוגושיה. הייתי שקטה. נסעתי להביא את התרמיל שלי. לרוב נסעתי בקרונות של רכבת-משא.

הבאתי שמיכה וקצת חפצים. את מהציתם גנבו. בעיקר חסרו דברים קטנים. מה לעשות — היה ואיננו. ביום השלישי חזרתי. היה כבר גשר-פונטונים. עבודה אי אפשר היה לחשיג. פרט בסיגור תריסות. אולם לא הלכתי לשם. העדפתי שלא יהיו לי כרטיסרי עבודה. את בוגושיה מסרתי לגן למשך יום שלם. היתה שם 3 ימים. כל יום בבוקר בכתה מאוד. לקחתי אותה בחזרה ושוב היתה מתרועעת בחוף.

לבסוף החלטתי לנסוע לכפר לסחור. ציידתי את בגיהבית במזון. בתפוחי-אדמה. השארתי להם קצת כסף. היו לי קצת מצעים. ציפות וסדינים. כסתות שרופות. ניצלה רק שמיכה אחת אשר נמצאת אצלנו עד היום הזה. לקחתי אתי 6 ציפות. 8 סדינים ונסעתי עם חברה שלי. החלפנו זאת בשומן ובקמח. היה זה באפריל 1945. חזרתי כעבור שבוע רצוצה. אבל מרוצה. הבאתי חמאה, שמן, קמח. פירות מיובשים 1000 זלוטי. בוגושיה שמחה כל כך. נישקה אותי. למרות שלדבריה גם ידדיה היתה טובה מאוד אליה. החלטתי לא לנסוע יותר. הבטחתי לבוגושיה להביא לה כלכלה. מה שלא היה בכלל בכוונתי לעשות. הצטרכתי להצטרף שהכלכלה נשך אותי בידי ולכן מסרתי אותו לבחור גדול. כי פחדתי שינשך גם אותה ואת אלושיה הקטנה והצלחתי לשכנע אותה.

מה לעשות הלאה. כיצד לפרנס 5 אנשים. זו היתה בעיה. החזרתי את ההלוואה לגיסתי. למרות שלא רצתה לקחת. אולם רציתי שיהיה לי מקור להלוואות.

— — — שוב התגנב העוני אלינו. אכלנו את שאריות הפרודוקטים. הילדים אכלו את הלחם שקיבלנו לפי הכרטיסים. אחותו של בולק סחרה בלחם. היא ערבה עבורי במטפיה ונתנו לי 10 ככרות לחם בני ק"ג אחד. עמדתי יום שלם בשוק ומכרתי 2 ק"ג. זה לא היה בשבילי לעמוד כך מבלי לעשות שום דבר. מסרתי לה את הלחם ושוב לא הלכתי.

רציתי להיפטר מידדיה אבל לא יכולתי לזרוק אותה לרחוב. תוך כדי שיחה גרע לי. כי יש לה שני בני-דוד בכפר. יעצתי לה שתסע לשם. היא הסכימה. מכרתי לה את השמיכה שהבאתי. קניתי כרטיסים. מזון לדרך וליווייתי אותה לתחנת הרכבת. נשמתי לרווחה.

באה אחות גיסתי. אהבנו אחת את השנייה כמו אחיות. בעלה היה קצין במאסחאדוק והיא גרה בפלונסק אצל אמה. היא השפיעה עלי שאסע עם בוגושיה אל אמה. הסכמתי. כי עוד לפני המלחמה הכרתי אנשים פשוטים וטובים אלה. נכנסנו לקרון משא (כך נסעו אז).

זה היה ב-9 בסאי. סוף המלחמה. חיכינו בתחנה 4 שעות. החשיך. אבל אז ראינו מראת מרזיב. זיקוקין די-גור התפזרו על פני השמים. קשה היה להתק ממראה זה. בוגושיה מתאה כף. כל כך מאושרת היתה ושמחה בנסיעה ברכבת. פעם ראשונה בחייה.

הרכבת זאת, זו היתה עכשיו כמו נסיעת מותרות. ישבנו על שמיכה פרושה על רצפת הקרון ואכלנו ארוחת-ערב. בשעה 23 הגענו לתחנת נשלסק. צריך היה לצאת ולחכות לרכבת שנייה. אי אפשר היה לעזוב את המקום, כי לא ידוע היה מתי תבוא הרכבת. התחיל לרדת גשם. נעמדנו מתחת לאיוו סככה. הגשם המשיך לרדת. עטפתי את עצמי ואת בוגושיה. הכל היה ספוג גשם. בוגושיה נרדמה על ורדויותי היתה כבדה לי. אבל לה היה חם. כך חיכינו עד 8 בבוקר.

מישהו אמר שהרכבת באה. אנשים יצאו מחורים שונים. כל הרציף התמלא. הגיעה רכבת מלאה מטוסים שבורים. החמון התגפף על הרכבת כמו ארבה. אני מחזיקה את הילדה וצועקת: "בני-אדם עזרו לי לעלות!" אבל זה היה קול קורא במדבר. כיצד זה לטפס על הקרון עם הילדה? לבסוף קרא מישהו: "גברת, תגי את הילדה". נתתי את בוגושיה וזו צועקת: "לא רוצה!" לקחו ממני את המנוודה. היא עלתה בעצמה ואני טיפסתי אחריה. איבדתי איפה שהוא את ארנקי ופרושה ומיוזעת נשמתי לרווחה — — — שלושתנו היינו ראויות לרחמים. רטובות ומיוזעות. מלוכלכות וקפואות. התחלתי לשאול אודות הארנק. הוא השתרבב איפה שהוא לקצה השני של הקרון. החזירי לי אותו. היו לנו לחמניות עם נקניק וביצים קשות. את בוגושיה הושבתי מתחת לכנף של מטוס וכיסיתי אותה בשמיכה רטובה נגד הרוח. נתתי לה לחמניה. היא אכלה וישבה שקטה. מנומנמת ועייפה. בשעה 10 זזנו. לפלונסק הגענו בלי הרפתקאות. היה חם, כי האירה השמש וקרניה חיממו אותנו.

מפלונסק רק כ־10 ק"מ הביתה. יצאנו את הציר. חלצנו את הנעליים ואני עם המטען המתוק שלי על הגב — היידה!

בכל ק"מ עשינו תניה. היו חמש חניות כאלה בדרך. השיגה אותנו עגלה של איכר. העגלון עצר את הסוסים. היה זה מכרה של יציה. ביקר טוב גברת פטילקובה. מה הגברת עושה פה? חשבתי שאתם צוענים נחדיים והנה זו את. שבו בבקשה על העגלה. היינו מאושרות.

הגענו הביתה. סבא וסבתא שמחו עלינו ובכו. סבתא חיממה מים ורחצתי את בוגושיה. נתתי לה כותונת לילה ומיד — למיטה. גם אנחנו התרחצנו ואחרי כן ישבנו ושוחחנו במשך שעה ארוכה... ליאניה היה ילד בשם רישיק וילדה בשם גיושקה... בוגושיה וגיושקה התידדו מיד.

התחילו חיי גן-עדן. היה אביב. מאי. בוגושיה היתה כל היום בחוץ. באויר. היו לה סבתא וסבא. הם אהבו אותה מאוד. ...לא היה לי פנאי לטפל בה. כי היתה לנו עבודה בשדה... סבתא היתה מבשלת ומדי פעם היה מישהו מציץ לראות את שלום הילדות.

*

— — — היה זה ביום חמישי אחד. פתאום פורץ מישהו הביתה. אני מסתכלת — אחותו של בולק. פרצה בצעקה "בולק!" רצתי אל ביתה לרחוב השני. סמתי לקומה הרביעית. הסתכלתי ולא האמנתי לעיני. זה היה באמת בולק. וכיצד היה נראה. שוב לא אותו אדם. היה נפוח מרעב. בכיני שגינה. הרי לא ראינו אחד את השני מזה 5 שנים. הלכתי לבת-דודתי. הבאתי את הלבנים שלו. הוא התרחץ. התלבש. נשארנו עד מוצאי-שבת ויחד נסענו לבוגושיה. היא שמחה כרגיל לבואי. והתידדה עם בולק.

כעת היינו כבר 3 אנשים. חיים על חשבון הסבים ולי אין פרושה בכיס. בולק אכל ואכל וכל הזמן היה רעב. הופיעו לו פצעים על הצוואר וצריך היה לתת לו הרבה ביצים.

תמורה מה לקנות? לא העזתי לבקש. יכולתי לסתובב. אבל לא רציתי. הם היו אנשים כה טובים ולא ידעתי כמה להודות להם. עבדתי קשה. מר' בבוקר עד מאוחר בלילה. כדי שלא יסתכלו עלינו בעין רעה. בולק לא עשה שום דבר. ראיתי שהוא חולה.

עד כדי כך התרגלו כולם שאני עושה הכל. צריכה לחלוב 5 פרות, להאכיל את החזירים, לרחוץ את הכלים ולעבוד בשדה. בולק היה מיצר עלי ועזר לפעמים לעדור את הסלק או הכרוב. לבוגושיה לא היו נעליים והיתה והלכת יחפה. בולק עשה לה סנדלים יפים מעץ. גם לגיושקה. גם צעצועים היה עושה להם — טחנות־רוח, עגלות. הן תמיד היו עלי־ידו. שוב היתה בוגושיה נראית טוב. שוופה כצוענייה. פניה כתמוחים. עיניה נוצצות בעליוות.

— — — 6 שבוועת נסע בולק לוארשה לחפש עבודה. הוא עבד במחטרה והתחיל לסדר בית־מלאכה לגלבניוציה. המכונות היו שלו שנלקחו מהגיטו וחיו מסתרות במרתף אצל בן־דוד. הוא הרוויח מעט מאוד. בעל בית־המלאכה נתן רק 15% אמורטיווציה בעד המכונות והוא לא רצה להסכים לכך. פירק את המכונות והתניין למרתף.

אני נשאיתי בכפר. פרצה שם מגפת חצבת. כל הילדים חלו. שתי הבנות שכבו בחדר אפל. החלונות היו מכוסים. היה מחניק. כל היום הייתי בשדה. הייתי באה לארוחת־צהריים. לא היה לי זמן לשבת על ידה. המרחק לעיר היה כ־10 ק"מ. תק חלו בלי שרופא יראה אותן. את גיושקה לקחה סבתא אל המטבח, שם הוטב לה. בוגושיה שכבה לבד. דאגו לה. סבתא השקתה אותה בדבש ומשקה אחר. רק בצהריים יכולתי להיות איתה כשעה. היא ביקשה לצאת והוצעה. הוצאתי אותה והיא שכבה על שמיכה וזכר. הלכתי לחלוב את הפרות והנה שומעת אני שקוראים לי: „מת'ו" אני רצה לבוגושיה ורואה שדם זב מאפה. היא קיבלה שטף דם. לקחתי אותה למתבן. נשאיתי אתה עד הערב. הרגשתי את עצמי אוטללה מאוד. בולק הגיע. ביקשתי אותו שיקח אותנו מפה. העדפתי לרצוב. אבל לספל בה לבד.

— — — את החדר הפסדתי. חזרנו אל בת הרוח. הפרוטות לא הספיקו. מכרתי את השמיכה ואת צוארון הפרוזה שלי. קניתי נעליים. בוגושיה חלתה בשעלת. צריך היה ללכת לרופא. הרופא הציע להחליף את האקלים. לאן לנסוע. בלי פרוטה?

עשיתי כפי שמישהו הציע לי. הייתי הולכת איתה לטייל. יוצאת דרך גשר אחד וחוזרת דרך הגשר השני. דבר לא עזר. היא היתה מקבלת התקפות כאלה עד שהעיניים יצאו מחוריהן והיתה נעשית כחולה. אי־אפשר היה לצאת איתה לרחוב. כי בעת התקפה היו אנשים מקיפים אותנו מכל הצדדים וכל אחד ייעץ לנו משהו.

לבסוף נסעתי לביאלולנקה. גרתי בבית הרוס אצל מכירה. בשעה 4 לפני זריחת השמש הייתי הולכת איתה להקיף את האגם 4 פעמים. אחר־כך השכבתי אותה בנך. היה חם. כל היום היתה בחוץ. באויר. והתקפות נעשו קלות יותר. מחלת השעלת נמשכה ששה שבועות. והגרועים ביותר הם השבועיים האמצעיים.

היינו הולכות לטייל. פעם הלכנו יחד עם מכירה לראות את שדה־הקרב. לא אשכח זאת לעולמים. כל המיבנים היפים לשעבר. כתי־הגופש. הכל היה הרוס ושרוף. גוריות היילים. ראש ידיום. עצמות לבנות. פה יד. פה רגל בחוץ נעל. המון פגזים ותחול זורז רסיסים. היינו מופתרות ואני חודיתי בהתלהבות לאלוהים שלא היינו כאן. תיארתי לעצמי את סבינקה עם הילדים וסבתא בקרב הגורא הזה.

מדוכאות חזרנו הביתה. לא היה כסף יותר. צריך היה לנסוע לוארשה. בולק עוד עבד.

אבל ערך הכסף ירד (מחיר הלחם בשוק התופשי היה 45 זלוטי הק"ג). איך שהוא עוד חיננו, אבל בדוחק רב.

פעם חזרה בוגושיה מהחצר. נתתי לה לחם ותפוח. היא ישבה על כיסא ואני כיבסתי לבנים. משהו דפק בדלת, נכנס גבר, הסתכל בחדר, הסתכל על בוגושיה ושאל על איזה שם מוכר. עוד פעם הסתכל על בוגושיה ויצא.

משהו לא מצא חן בעיני ולבי החל לדפוק. אולם גירשתי את המחשבות הרעות. כעבור כמה ימים חזר אותו אדם עם אדם שני ושען שהילדה חווה היא בתו. חשבתי שאתעלה. לא יכולתי לדבר. הוא סיפר איפה הניחו את הילדה. כיצד היתה מלובשת. מתי ואיפה. לא יכולתי להכחיש כל זאת.

לולא שב בולק. הייתי לוקחת את הילדה ונוסעת מכאן ואף אחד שוב לא היה מוצא אותי. אבל מה יכולתי לעשות? היינו שלושה. כסף לא היה. הייתי אובדת עצות כמו ילד. לו הייתי עושה זאת, הייתי זז לבולק מהלומה ישר בלב. גם הוא היה בלי פרוטה. נסע לורוצלב. כבר לא עבד וחיינו בעוני איום. אחות של בולק גרה באותו רחוב. בולק היה הולך לשם והיא היתה נותנת לו לאכול. בת"דודה (היא כבר לא בחיים) היתה מכבדת את בוגושיה בארוחת צהריים ואני הייתי על לחם יבש. שלקחתי באשראי אצל אותה אחות. כבר לא היה מה למכור. למשפחתי לא רציתי ללכת. כי שם חציקו לי בקשר לבוגושיה. עד היום יש לגיסתי טענה אלי, שבנה אבד בגללי (היא אומרת שלקחתי יהודים זרים אל ביתי ולבנה לא היה מקום אצלי). לא אהבה את בוגושיה וגם אני אותה איני אהבתי עד היום הזה). כך התחלתי תמיד רעבה.

— — — זוכרת אני יום אחד, ביטלתי סיר"מרק מתפוחי"האדמה האחרונים. אכלנו בולק בא לפנות ערב מאחותי ולא היה רעב. ישבתי מהורהרת. בבית לא היו כבר כל מצרכי אוכל. לא היה איפה להלוות. למרישיה כבר הייתי חייבת 100 זלובים בעד לחם. לא הייתה כל תקווה להשיג כמה זלובים. התחלתי לבכות. בולק מביט בי — ושום דבר. בוגושיה האהובה שאלה: "אמא'לה למה את בוכה?" — אני בוכה בתי. כי אין לנו אף פרוטה ומה נאכל מחר?" והיא ענתה לי: "אמא, אל תדאגי. יש לנו עוד קצת מרק" וליטפה את פני. פרצתי בצחוק והתחלתי לגשק את העיניים האהובות והפה סמנו יצאו דברי הנחמה.

— — — הפסקתי לבכות. התחלנו לספר לעצמנו סיפורים. ואני תיקנתי גרביים. והנה נכנס אביה של בוגושיה — יונש. קיבלנו אותו בשמחה. הוא הביא כל כך הרבה דברים. לבוגושיה — בוכה שעוצמת עיניה. צעצועים. בגדים. נודע לו, שאנו רעבים. ומיד נתן לנו כסף. הלכתי לקנות משהו לאכול: ככר לחם. חמאה. נקניק (לוקסוס כזה!). חצי ליטר וודקה רעוגות.

ערכנו ארוחת-ערב, כמו לפני המלחמה. למחרת היה לנו אווז לצהריים. לא יכולנו להשביע עצמנו. הקיבה מלאה והפה רוצה לאכול. גם בני"הדוד נטלו חלק בפעודה זו. ממש משתה. אנו מחשבים מה לעשות הלאה. בולק קיבל העברה לבית-חרושת במערב ויונש לקח אותנו לורוצלב.

השארתי את בוגושיה אצל בת"הדוד ואנו ארבעתנו עם בן"הדוד נסענו לראות כיצד נסתדר. הצטרכתי להיות שם שבועיים. בקושי החזקתי מעמד שברע בלי בוגושיה. מה התגעגעתי אליה. הגעתי ב"2 בלילה. היא ישנה. דיברתי עם בת"הדוד בלחש. מיד התעוררה בוגושיה והרגישה שבאתי. בכינו. נישקתי אותה והיא לי: "אוצרי, מיליונים שלי, שמשי."

דגי הסתוק" — במילים אלה שבהם הייתי משתמשת קיבלה אותי. לא היה קץ לשמחתי. עד הבוקר דיברנו, לא ויצתה לישון. כל הזמן נצמדה אלי. לקחתי אותה ונסענו לורוצלב. (כעת יש לי נקיפת מצפון. שלא נסעתי לאחי, על מנת שלא אצטרך להפרד ממנה). הנסיעה ארכה 24 שעות. החלו תחיים בורוצלב.

6.

ורוצלב, 21.2.66

מתקרב הפרק השלישי של סיפורנו. הכי עצוב והכי טראגי בשבילי, אני מסתכלת מבעד לחלון על הרחוב בו התרוצצה לפני 20 שנה תילדה שלי. ברעב ובטלטולים הייתי מאושרת יותר מאשר במשך אותו שבוע בורוצלב. חלומותי נמוגו. לא האמנתי שמישהו מהוריה יחזור וחשבתי שאני בעצמי אגדל ואחנך את בוגושיה וכאשר תיגמר המלחמה יבנסו חיינו למסלול רגיל. במקצועי הייתי עובדת בתעשיית גרביים. לא דאגתי לעבודה. אולם, האדם מתכנן תוכניות ואלהים מצייר אותן. איבדתי את מנוחתי לעולמים. — — —

שנאתי את שניהם. בולק ריגש עברו את גיהנום מחנה־הריכוז ונותרה אצלם מחלת־משחוררי־מחנות־הריכוז. (בולק סובל ממנה עד היום).

יוגש עסק ברוכלות. היה מביא מזון, דאג לכל, בולק לא עבד. להוצאותי הפרטיות לא היה לי כסף. לא שמו לב לצרכי, לבקש לא יכולתי. שניהם לא יכלו להגיע לאחוזות־ידעות ואני הייתי הקרבן. אולם בוגושיה בילתה את ימיה ללא דאגות. מסביבה היו הרבה ילדים. היו לה אופניים שקיבלה בהשאלה. היא לא היתה אנוכית ולבה היה רגיש לכל צרה. בצאתי אתה, הצטרכתי לדאוג שתמיד יהיה לי כסף בכיס, על מנת לנדב לעניים ולא תמיד היה לי. היתה מביאה ילדים גרמניים לארוחות ואחר כך פולניים. היה לה ידד בשם פטר, היא חיבבה אותו. הוא היה נושא כלית.

היתה קוראת אלי מהחצר למעלה: „לחם?" עשיתי לה שני כריכים. זרקתי לה אחד דרך החלון וחכייתי. היא הסתכלה בי ושאלה: „ובשביל פטר?" — „מה אני אבלכל את הידידים שלך?" בתשובה מסרה לו את המנה שלה. זרקתי לה את הכריך השני והיא לי: „אה, דגיגי, מיד ידעתי שתתני לי עוד" ומשגרת אלי את חיוכה המתוק.

— — — הייתי מפנקת אותה. מלטפת אותה ושמהה לראות שזיא גדלה. התפתחה יפה. הייתי מנשקת אותה. חיינו מספרות אחת לשנייה כל מיני סיפורים. זאת חלוטותינו (את שלי תמיד בדיתי). חיינו מאוד מאושרות.

אף פעם לא שיקרתי לה וקיפתי תמיד מה שהבטחתי ולכן הכירה רק באוטוריטה שלי. אם „עוללה" משהו היתה הלכת לחדר השינה לקבל את עונשה. בצאתה משם היתה מבקשת סליחה והיתה עצובה כשכעסתי עליה. אז הייתי מעתירה עליה נשיקות, ואם כי הייתי מוכרחה להיות רצינית. השתדלתי איך שזמא להפיג את עצבונה. היה לי קשה בכך. אבל צריך היה לחנך ולתת לה לתבטח בין טוב ובין רע.

היא היתה מאוד רגישה. אתבה שקט וסלדה מצעקות. הכרתי את אוסיה, בעצמי עיצבתי אותו. לא סבלה פקודות. את בקשותי הייתי מפנה אליה תמיד באדיבות.

כאשר יוגש או בולק פקדו עליה לעשות משהו בטון מצווה. לא היתה נענית. על רקע זה היו פורצות תמיד שערוריות. לא אחת היה מישהו מהם תובט בת. לא הרשיתי. לאף אחד

לא היתה רשות לנגוע בה. יונש היה טוען כי הוא אביה ומותר לו. עניתי לו: "יש לך זכויות של אב לדאוג לה לקיומה. ואילו לתעניש יכולה רק אני, כי אני גידלתיה. אם היא לא תהיה סמועטמעת, צריך להגיד לי. אך להגרים יד עלית לא ארשה לאף אחד. לי היא נשמעת ואם אתם אינכם יודעים לפנות אליה בצורה אדיבה, הצדק אתה. כי היא רגילה אחרת". לא אהבתי להשאירה עם אף אחד מהם והייתי שקטה רק כאשר יכולתי להיות אתה יחד.

באביב באו שני אחיו של יונש — יעקב עם אשתו ואשר, אשר נשאר אתנו ויעקב ואשתו נסעו. היבבתי את אשר. הוא היה טוב לבוגרשית וברצון הייתי משאירה אותה אתו כאשר הצטרכתי לצאת. אחר כך הגיעה "אירקה שלנו". נשמתי אז לרווחה. העלינו את זכרונותינו מביאלולנקה שלנו וקבענו שהיה לנו שם טוב יותר מאשר כעת. בוגרשית שאלה אותי פעם — "בשביל מה לנו הבחורים האלה? ניסע לביאלולנקה, גניק יתן כסף וגבנה לעצמנו בית, אבל רק דודה, אמא ואני".

יונש ניהל קורספודנציה עם אמריקה. התלחש עם אחיו. הרגשתי שמשחו עומד להתרחש. תיארתי לעצמי שהבעיה תיפתר בצורה כזו שיונש בינתיים יהיה אתנו. אחר-כך יתחתן ובוגרשית תשאר אתי והוא יבקר אותה מדי פעם. בינתיים קרה אחרת. הוא פשוט אמר לי שיקה אותה ממני. הדבר הגיע לידי שערורית. אמרתי לו שלא אתן אותה. חרד כדי התפרצות. הראה לי נייר בקשה. לא אכתוב על כך, אינני רוצה לאכזב את בוגרשית שלי ביחס לאביה. שתשאל אותו בעצמה, אבל שיספר לה את כל האמת.

בכל הסיפור לא שיקרתי באף מילה ועד סופו לא אעשה זאת. כי שקר מעיל אותי. המחלומה הזאת הממה אותי. לא תיארתי לי את חיי בלעדיה. בשביל מי עלי להיות? במי לספל, למי לדאוג אם היא תחסר לי? הוא ראה את יגוני. טען שיש לו רשות. החוק לצידו. אבל איפה זכותי שלי? איפה היה עלי לחפשה?

הלכתי לעורך-דין. לא יכול היה לעזור לי במאומה. נעשיתי פקעת-עצבים. בבית פרצו כל פעם שערוריות. יונש הציג שאסע אתם. לולא בולק, לא הייתי חושבת הרבה. אבל כיצד להשאיר אדם כזה? הוא הלם במשך 5 שנים להפגש אתי. בשבילי רצה לחיות, וזה התזיק אותו בחיים. כעת הוא איך-אונים כמו ילד (מחלת החוזרים ממחנה-ריכוז). בלי עבודה. בלי יכולת לחשוב.

חמומה רצתי ברחובות. רציתי להתאבד. לא יכולתי לעשות זאת לילדה. רציתי לחסוך לה זעזוע זה. גם היא הרגישה במשהו. היתה אומרת: "ניסע לוארשה, אבל בלעדיהם". פעם, זוכרת אני, שמעתי צעקות ובכי בחדר המדרגות — "אמא! אמא!" קפצתי החוצה: "בוגרשית אהובתי, מה קרה?" — "רגיה אמרה לי שאני יהודיה ושגניק הוא אב".

מה היה עלי להגיד לילדה זו? היא היתה רק בת 5. הסברתי לה: "בינתיים את לא יהודיה. כי אמך היא קאתולית ואנו מבקרות בכנסייה וכאשר חוזי גדולה תביני הרבה דברים. בינתיים קבלי נשיקה ולכי לשחק". היא האמינה כתמיד. — — — לאבית אמרתי כי את תהכרתי בו יביא במשך הזמן. הוא ביקש שאני לא תהיה בעצמי. הסכמתי.

הייתי האדם האומלל ביותר בעולם. הייתי הולכת לכנסייה ומשטחת בפני האם הקדושה את סבלותי ומבקשת מרצא ממצגל סגור זה. שם, ללא עדים, יכלו דמעותי לטפוף. ללא מעצור, בבית היו שערוריות ושנאה. חפצות מצדו. לבסוף התחלתי לחשוב. לו היתה

אמה בחיים. בטוחני שהיינו מסכימות בינינו להיות יחד, או שהייתי מוותרת לה את הילדה שלה ללא מעצורים ובטלא השקט. הייתי מסתפקת בכך שיכולנו לבקר אחת אצל השנייה. היינו מחנכות אותה במשותף.

כעת, למסור אותה לגבר, שאותו כמעט אינני מכירה, למרות שהוא אביה? מי יבין אותה? למי תהיה אותה הסבלנות והמסירות? מי יגב דמעותיה ברגעי עצב או סבל? גבר בודאי לא יבין זאת. הגברים הם אגואיסטים, חושבים על נחיותם הם, אין בהם רגש אמתי. ולו יהיו האבות הטובים ביותר, אך ידעתי שאני מוכרחה למסור אותה. לו לא היה בולק לאחר מתנהגותי, הייתי לוקחת את הכסף אצל יונס ונוסעת אתה למקום בו איש לא היה מוצא אותי. לא הייתי נרשמת בשום מקום. אבל ריחמתי על בולק, למרות שהייתי אדישה כלפיו. הבנתי שהייתי נחמדת כלפיו בגמות. האם תבינו את הקונפליקט שלי?

לבסוף דרשתי ממנו כסף. ביודעי שליונש אין, חשבתי שבכך אפשר ואדחה את העניין. לשנת לפחות. בינתיים הוא נסע לוועד בלודו או למקום אחר. בא עם איזו אישה וסידר את העניין. על חס". נדחמתי — הם הביאו כסף. לא יכולתי לסנת. את הכסף קיבלתי. אני שונאת כסף, השטרות צרבו אותי כמו שקליהכסף של יהודה-איש-קריות. הוא נתן לי 75 אלף. לא קניתי לי עבורם כלום. בולק לא עבר, הביא את משפחת אביו, אחות עם בעלה וילד. צריך היה לפרנס אותם. לכסף לא היה ערך. (ק"ג חמאה — 400 זלוטי). זה הספיק לכמעט 4 חודשים. שפחתי כאשר הכסף כבר אול.

כעת הגיע יום הפרידה שלנו. לפני כן הכינותי אותה באוטרי לה שאני חולת-לב והלך בודאי לבית-החולים ואותה יקח גניק לגן. לא רצתה לדבר על כך. אבל שכנעתי אותה בנימוק שאירנה תסע לוארשה ומה אעשה אתה? מי יבשל ארוחת-צהריים? מי יתקן את השמלות? היא ביקשה: „לא לזמן רב“, ביום זה בכליתי מהבוקר. מסכנה זו הביטה לי בעיניים וצחקקה במתיקות: „למה את בוכה?“ אמרתי לה שהרופא קבע לי כבר מקום בבית-החולים ואני מוכרחה ללכת לשם.

היא התעצבה, אבל ניחמה אותי: „אטא, תראי הכל יהיה בסדר, את תבראי, אני אבוא ושוב נתפנק. אבוא אליך בבוקר ואת חשאלי מי הכלבלב הזה שנכנס למיטתי? ואני אגיד: זו בתך הקטנה, בוגרשה, לא חכרת?“ כך דיברה בשני קולות ולי מחניק בגרון ואני יודעת שאלה רק חלומות. היא ידעה להפיג את מתיחותי.

וצריכה הייתי להפרד מילדה זו לתמיד. כל כך ביקשתי ממנו: „הרי יכולים להיות לך עוד ילדים אחרים. אני לא אכחיש אבהותך לילדה זר, לא רצה לשמער, רצה לנסוע מכאן, הכנתי את חפציה שסופת דמעות. בפעם האחרונה האכלתיה ארוחת-צהריים, אחר כך לקח אותה יונס על היריים ויצא. הושטתי רק יד אחת, כי בשנייה כיסיתי את פי, כדי לא ליילל, פן תשמע.“

לא אמר לי לאן מוביל אותה, בעצמו לא ידע. אבל שמעתי את שם התחנה. חשבתי שכאשר ארגע, אהיה מוכרחה למצוא אותה. בינתיים השתוללתי מרוב יגון. בולק ביקש משכנה שתטפל בי, היא בכתה יחד איתי. הייתי מוכרחה להשבע לה שלא אעשה לעצמי שום רע ואז הבטיחה לי שנחפש אותה יחד. הרגשתי רע. הביאו רופא וזה נתן לי אמצעי הרגעה.

כעבור כמה ימים בא יונס. אחר כך התברר לי, כי היא היתה חולה, אך הוא לא הזכיר זאת. הוא אמר באופן ברור, שלא יתן לי את הכתובת. נסעתי עם אירנה לתחנה שאת

שמה שמעתי. עברנו כמה בתי-ילדים. לא היתה שם. לנו בקיבוץ. בכיתי כל הלילה. בבוקר שוב אותו דבר. עוד לילה בקיבוץ. ביום השלישי. לאחר חיפושים במשך יום שלם מצאתיה.

היתה לי מזוודה ובערסה אמרתי בכל מקום שהבאתי דברים עבור בוגושיה. הסתכלתי בפני המנהלת מה תגיד. גם כאן אמרתי נוסחה זו וחיכיתי. המנהלת הסמיקה והזמינה אותי פנימה ואמרה גלויות שאסור היה לה להגיד משהו על בוגושיה. נודע לי שבוגושיה שלי בבית-החולים. חלטה בשנית. בכיתי. היא הבינה. היתה זו נערה צעירה (היא בתמונה. מחזיקה את בוגושיה על הידיים). בעצמה היתה מסכנה. הסתתרה אצל פולנים בקראקוב. היתה טובה מאוד. הלכה אתנו לבית-החולים. בוגושיה היתה בחלון. המטפלת נכנסה קודם ואמרה שאמא עומדת לבוא. אני עם אירקה עמדנו בשער. כעבור רגע ניגשתי. צחקתי והדמעות זרמו על פני. היו לי משקפיים שאוכל לראותה יותר טוב ולהסתיר את הדמעות. שיעשתי אותה. הראיתי מה הבאתי. מישור מהצד השב בודאי שאני משוגעת. פחדתי שתיפול מהחלון.

כך שוחחנו: „בוגושיה, כיצד את מרגישה?“ „טוב. ומדוע כל כך הרבה זמן לא באת? היה פה מקום בשבילך ועכשיו באה איוו אישה והאחות אמרה לי לחכות עד שיהיה מקום שני“. „ומדוע בוגושיה, את מגרדת בראשך?“ „כי יש לי כינים. האחות זרתה אבקה וכולם מתים. ושוכבים על הכר“. „אז תבקשי את האחות שתתן עוד אבקה ותקצר את השערות“. „טוב ריבצ'יר“.

לא יכולתי לעזור לה במאומה. ביקשתי שלא תבכה. גניק ידאג לה. יהיה לה תמיד אוכל טוב ולבוש. לא תצטרך לישון במתבנים. רצתה שאבטיח לה. כי אחיה גם אני אתה. נסנעתי מלהבטיח. לבסוף, כאשר ראתה שאין לה מוצא אמרה: „אני את גניק זה אהרוג בגרזן“. זה היה יגונה.

הבנתי ויטב את הילדה. לאחר חסברות רבות. נרגעה קצת. אבל ראיתי שהמח שלה עובד והיא תולה. אולי עשיתי רע שנסעתי אליה. אבל האם יכולתי להפרד ממנה ולא לראותה יותר? כבר לא ראיתי על פניה חיוך אלא מבט סלא כאב.

חייתי מטיילת איתה. שוב נשאתי אותה על הגב. שיחקתי איתה. סיפורתי לה סיפורים. היא היתה מקבלת זאת בפיוור-דעת ובאדישות וכל רגע: „אמא. אל תסעיני שוב אני מתחילה לבכות. שוב אנו מגבנות את הדמעות. לא אשכח זאת עד מותי. שהותי אצלה היה רצף של סבל“.

באותם רגעים התנגעתי לזמן בו היינו נרדדות עם הצוררות אל הבלתי-יודע. ברצון חייתי נוטלת אותה ויוצאת לעולם כמו קדם. אבל אסור היה לי לעשות זאת. היא אולי הרהרה בכך. מדוע מסרתי אותה לגניק. מה יכלה להבין אז קסנטונת זו? אלמלא היה אכיה. לור לא חייתי נותנת אותה. בעד שום הון בעולם. מוטב היה לי למות. כי בלעדיה גם בלאו הכי אין עוד לחיי. אבל ידעתי שלא יעשה לה צוול. אי-אפשר היה לחיות באטמוספירה כזאת. האם היה צריך לקחת אותה בעורמה? היה עלי לחתוך קשר נורלי זה.

באותו זמן היה יונש אצל בולק. נודע לו שאני גמצאת אצלה והם באו יחד. בולק השתתף בצערי. הוא דאב על בוגושיה. היא נרדמה לו על הברכיים. הוא לא זע. על מנת שלא תתעורר. בא יונש מחזיק ומרועה. מלא-סיפור מהצחון שנחל על סבלם של שני לבבות. הוא לקח אותה מירי בולק.

היא היתה נקייה, מחונכת בתשומת-לב, ידעה להתנהג ע"י השולחן, אכלה יפה, לא היתה שותת מכלי של אחר, היתה מוכרחה לקבל תמיד ספל גבי, דרשה שירחצו אותה, היו למטפלת אתה בעיות ואני קיבלתי מחמאות, לא היתה זאת זכותי, אלא חוצאת האינטליגנציה שלה, זכותי רק בכך, שלימדתי אותה נקיון והיגיינה, כל הנשים והאמהות שעבדו שם בכו עלינו והיו לצידנו, שלא יפרידו בינינו.

תקופת ילדותה נטולת הדאגה נגמרה, כיצד תחיה להבא? ראיתי אותה תמיד ברמיזי — עצובה ובוכיה, תמונה מרגשת ביותר של ילדה בשטלה כחה בתוך גן, חיוך מלא כאב על הפנים וידיים שלובות.

נפרדתי ממנה, הלכתי עם בולק, מבלי לראות את הדרך, הרבה זמן שמעתי את קולה מלא יאוש, אני שומעת אותו עד עתה, כך נפרדנו לתמיד, חזרתי לורוצלב, לא אותו אדם, אירנה, בראותה אותי, הצטלבה מרוב תדהמה — שערותי הפכו שיבת.

בולק השתדל לחסיט את מחשבותי ממנה, ראה מה שעובר עלי והיה טוב אלי ודאג, ביקש שנלך לקולנוע, הסרט שנודמן לנו תיאר ילדה בגילה של בוגושיה, מבית יתומים, התורפה ביער בשעת סערה, פרצתי בבכי עם עזירות, הוציא אותי משם ויותר לקולנוע לא הלכתי, החזקתי את עצצועיה, כל סמרטוט שלה שטפתי ברמעות, אירנה הביאה כלבלב, אני בכיתי והכלבלב יילל, כל העת הייתי עצובה, הכל עיגבן אותי, הסתובבתי בדירה כמו צל, כל פרט הזכיר לי את הילדה, הייתי חולכת בעקבות האופניים שלה כמו סהרורית, חשבתי שאצא מדעתי, כך עברו שגתיים.

אחר כך באה אלה, לא הרגשתי אליה כלום, בספלי בה, חשבתי על ילדה אחרת, הסתכלתי על ילדות אחרות בגילה: "מה היא עושה? כיצד היא הרגישה? מה היא חושבת עלי?"

היא היתה בגרמניה, יונס כתב לי שנזשרות לה השיניים, אחר כך מישראל, שהיא לומדת בבית-הספר, מכריו אמרו לי שהוא כותב אליהם, שבוגושיה מתגעגעת ובוכת כאשר מזכירים את ורוצלב והיתה חולכת לשם ברגל.

שוב עיניתי את עצמי, הוא שלה פעם תבילה, היו שם הפציה, הצמדתי את ראשי לשמלות הקטנות והתיפחתי, בנשקי אותם, היה נדמה לי, כי היא נמצאת אצלי בבית, הייתי חולכת לעבודה, אבל במחשבותי תמיד הייתי איתה, איפה נמצאת ילדתי המחוקקת? הייתי מעבירה אליה את מחשבותי בדרך טלפטיה והתפללתי שתענה, בלילות חשבתי, הלוראי והיתה חולמת עלי, כך עברו 12 שנה.

כאשר שכבתי בבית-החולים לפני הניתוח, כתבתי לה לפי הכתובת של יונס, שלחתי תצלומים, חשבתי, אולי יקרא מישהו בפניה והיא תחשוב עלי ואולי גם תכתוב לי משהו בשפתה, היה זה בשנת 1958, הצלחתי חזרתי הביתה, ב-26 או 27 ביוני קיבלתי מכתב, המכתב הראשון הבלתי-נשכח מילדתי האהובה, הגבתי על דעווע זה במחלה במשך 4 ימים, שמחתי ובכיתי, עיני היו נפוחות מבכי.

לא יכולתי לענות מיד, כי ידי רעדו, לאט לאט נרגעתי והתחלתי להסתכל אחרת על העולם, מאז היו לי מכתביה צרי ללב, אני שמחה לכל מכתב, אני יודעת שטוב לה, יש לה בעל אוהב ורצ בגים מקסימים, תנאים חומריים טובים וכאשר אני חושבת עליה, שוב לא עצוב לי.

יש לי כל כך הרבה צילומים, אני מסתכלת עליהם ונדמה לי, כי אנו נמצאות יחד

סיפורת של ילדה

וכאשר יש לי דאגות וצרות משלי, הנני שותתת אותם במחשבותי בפני ילדתי, והיא נחמתי וילדתי הטובה והאהובה, לבטח חשה ומבינה זאת כקודם.

*

3

ימים היקר שלי,

סימתי כבר את סיפורי. לא אשטחי היא שאין בו הרבה שמחה, נמנעתי ככל שיכולתי בכדי לא לנגוע בעניינים אלה ולא לגרד מחדש את הצערים. אבל אתה ביקשת זאת וחשדודלתי למלא אחד בקשתך, יודעת אני, כי סיפורי יפריע את השקט שלכם למשך זמן מסוים וגם לי לא יעבור הדבר בקלות. כעת לא התרעם כבר על כך שאני משתוטטת סבוגושיה עובדת במטבח, ממכתבך הראשון הרגשתי בזאת.

בעיני היא ראוייה לכתר מלכות, אבל האהבה חשובה יותר, אתם אוהבים אחד את השני, יש לכם אוצרות משלכם וזה שווה יותר, כי זוג ידי ילד על צווארי אם, זהו הענק היפה ביותר ושום דבר לא יוכל לבוא במקומו.

הסלה לי אם משהו לא מוצא חן בעיניך.

מנשקת אהבכם

א.מ.א.

7

ורוצלב, 22.2.66

בתי האהובה,

לאחר קריאת סיפור זה, כתבי לי בגלוי מה חשבת עלי כילדה ואחר כך כנערה, באיזה אור תיאר לך אבא את הדברים, האם היתה בליבך סינת עלי שספרתי אותך? כתבתי קטעים מהיינו לעיתים קרובות, הרגשת ודאי את יחסי לאביך, עכשיו תדוני אם היה לזה יסוד, אם כתבתי לך במכתבי על אהבה ונענושים, המילים נבעו מעורק הלב.

כן בתי, כעת תאמיני, כי איבדתי 20 שנים מחיי, זו לא אשמתך ולא אשמתי, זו אשמת הנורל שהפגיש אותנו ואשמת המלחמה האכזרית, לולא המלחמה, היתה לך אסך האמיתית, והיית ילדה מאושרת אצל הורייך ולא היית חיה חיי צער ועוני, גם חיי חיי סטודים אחרת, אבל הנורל רצה אחרת ולא הסך מאתנו פגעים סדויים ורדחניים.

את צעירה, אצלך זה עבר מהר, אבל אצלי זה יישאר עד סוף חיי, כעת הוקל לי, שסכתי את כל הצער והנענושים אחר העבר על פני 40 דפים.

תמיד הציקה לי המחשבה, שאת דגת אחי לכה חובה על כך שספרתי אותך לאביך בגלל ריחוק חוטרי, אינני יודעת באיזה סיפורי מעשיות הלעיטו אותך, הייתי מוכרחה לעשות זאת, כי החוק היה לצידו ולא היה לי מוצא אחר, לנסוע לא יכולתי, כי צר היה לי על בולק, הוא אהב אותי מאוד, נשא אותי כשהייתי ענייה ורעבת, הוא יצר לי תנאיתיים, במשך 5 שנים לא ידעתי מה זה כחשור בכספי, האם יכולתי להשאיר אותו כשהיה עני וחולת? הרבה נלחמתי עם עצמי, האם להשאיר אותו, אבל לא יכולתי להיות כה רעה.

לך היה אב ולבולק נותרתי רק אני והוא גם לא היה במצב נורמאלי, לו הייתי עוזבת אותו, היה מתנחן וזה היה רובץ על מצפוני.

כאשר כתבתי לך, כי תמיד הייתי קרוב הנורל, לא טעיתי, גם כעת כך, אני בת 58 ולי היינו הן, אנו יחד, מדברים, חיים במשפחה, הרבה אנשים מסביב, אבל אני בודדה.

בתי האהובה, אני מבטיחה לך שזה המכתב העצוב האחרון, את יודעת כבר הכל אודות עצמך, מעמסה ירדה מאתנו, אוסיף רק שבעת מחלתך היית ילדה לא טובה, ייגעת את אסך, היו לך קפריזות וכל מיני רצינות, אני מלאתי אחריהם, לסרות שאירקה התרגזת עלינו.

נזכרתי בהלצה שלך שעליה שכתתי לכתוב, בורוצלב שכבת על המיטה וברדיי שידור קונצרט פירסומת בהרזים, הכריזו שם ו...נקניקיות בצרורות" ואת אמרת: "כן, כאשר יש למישהו בעד מה לקנות", התפוצצנו מצחוק.

ובכן, כעת לעניין. בעד סיפור ילדותך, בעד הארוחות הלא־מבושלות והחרוזות, בעד העבודה שדחית, כתבו לי מכתב ארוך. שהנערים שלי יציירו משהו ושעומר ישים סביעת אצבע. בעד זה, אני נושקת אותם חזק במצח, עלגיים, אפות וכפות הידיים. את המבוגרים אני מברכת ומנשקת, מאחלת לכולם הרבה בריאות, מצב רוח טוב, מוג'אוויר טוב ואסיפים טובים.

פ. ס.
א. קראת קטע מסרים, בכתה מאוד. היא כה טובה אלי ומצטערת שקינאה כך. היא כעריצה ילדים, מבקשת שתנשקי ליובלק, סוכרייטת ולפרופסורק. אתכם מנשקים אנו שלושתנו. בולק דודש בשלושכם בלבביות.

אמא האוהבת.

הירגם מפולגית — יהושע לרר

שפרה עם הנבי וואקיר על יד ביתן

שפרה עם הנבי ירומירסקה בשנה האחרונה להיוותן יחד

SUMMARY

BOGUSHIA

This is the story of the childhood of a Jewish baby who was abandoned on a street in Poland during the days of the Holocaust. A Polish woman, who accidentally came upon the "crying bundle" next to a fence on a cold October morning in 1942, brought her home, adopted her as a daughter, and raised her despite all of the risks throughout the days of the war.

The story of this girl — Shifra Kotzer, a member of Kibbutz Sha'ar Hagolan, and a mother of three children — was told in a series of letters by the rescuing "mother", Leokadia Yeromirski, at the request of Shifra's husband, Yoram Kotzer, a kibbutz son.

These letters, which were sent from Vroclav (Poland) 20 years after the events, are a great and moving human document, filled with love and unlimited self-sacrifice. This is also a very honest and convincing testimony from a lonely woman, whose husband was arrested and sent to Auschwitz, who was criticized by her family, who had to battle for her daily wages and her daily bread, who took a courageous stand against a hostile environment, in order to defend that which was most dear to her — her little Jewish daughter.

FROM THE MEMOIRS OF A PARTIZAN — YA'ACOV SEGALCHIK

This witness wrote in this broad ranging testimony a record of the period from the outbreak of the war between Germany and the Soviet Union, up until the liberation.

It includes a description of the life and annihilation of the community Delhinov (his birthplace) in White Russia, as well as the fate of the other Jewish towns in the area (Minsk, Glogok, Postav and others). The author, after a number of attempts and failures, succeeds in organizing a group of youth and takes them out of the Ghetto (right in the middle of one of the Nazi's deportations actions) in April 1942, and they are accepted in a partizan unit in the forests of Byelorussia. Eventually, after the Jews have proven themselves to be courageous fighters, the command establishes a special Jewish unit inside of the division, and Segalchik is appointed its commander. This unit is credited with having carried out many daring acts of sabotage, fighting, and acts of revenge against murderers of Jews in the area, etc.

However, a unique chapter, which is worthy of special mention, is the testimony of the organized rescue activities which were carried out in order to save the remaining Jews in the Ghettos, in order to bring them out to the forests. The witness relates that many of these Jews (and this includes women and children) were carried past the frontlines into the Soviet Union — a distance of 500 kilometers.

Ya'acov Segalchik, together with his wife (who was a member of one of those groups) immigrated to Israel in 1958 after going through many hardships after the liberation.

THE MONEY FORGERS IN ZAKSENHAUSEN — M. BURGER

M. Burger was born in Slovakia in 1917, his profession — printer. He was arrested by the Gestapo in Bratislava and brought to Auschwitz. In 1944, he was transferred along with 10 other prisoners who were also printers to the Zaksenhausen